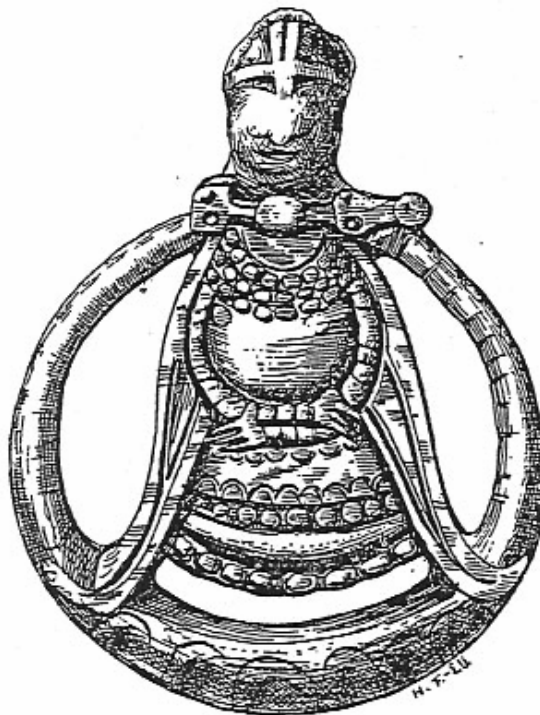

Fantastisk måste synen av den vikingatida kvinnan ha varit...
– förmedlingen av den vikingatida kvinnan i arkeologisk kurslitteratur

Johan Broman
C/D-uppsats i Arkeologi 2006
Ark 341
Institutionen för arkeologi och antikens historia
Lunds Universitet
Handledare: Deborah Olausson

Abstract

Detta arbete behandlar förmedlingen av den vikingatida kvinnan i arkeologisk kurslitteratur. En kvalitativ studie av materialet delar upp förmedlingen i åtta olika teman. Inom dessa teman redovisas citat som har valts ut för att representera de vis som den vikingatida kvinnan har förmedlats på. Resultatet visar att bilden av kvinna har förändrats under perioden som studerats. Den bild som ges i kurslitteraturen är sammankopplad med den arkeologiska forskningsteorins utveckling samt rådande samhällshegemoni. Bilden av den vikingatida kvinnan förändras men inte bara genom forskningens utveckling utan även i fas med politiska förändringar i samhället.

Förord

Detta arbete har varit fyllt av bra som dåliga stunder. Tack vare ett flertal personer kunde dock de senare hållas till ett minimum. Jag skulle vilja tacka mina föräldrar och min storebror som har uppfostrat mig till att bli den jag är. Jag vill tacka alla mina vänner för det stöd de har gett mig och för att de står ut med mig även när jag inte är på mitt bästa humör. Jag vill tacka Smålands Nation i Lund för kamratskap och god gransämja. Tusen tack till min handledare Debbie som har hjälpt mig med både stöd och värdefull kritik under arbetets skapande.

Titeln är inspirerad av ett Citat från Holger Arbman, ”*Fantastisk måste säkert synen av den vikingatida kvinnan ha varit i våra ögon, då den vida kjolen, som ej hölls efter av någots skärp, flaxade för varje steg hon tog, när hennes fritt hängande knippe med sax, kniv, nyckel o. dyl. skramlade och hennes talrika smycken lyste i stark färgprakt*”. Omslagsbilden är hämtad från Holger Arbmans *Birka*, 1939, föreställande smycket från Aska.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Syfte och frågeställning	6
1.2 Material	7
1.3 Metod	7
1.4 Forskningshistoria.....	8
2. Vikingakvinnan i kurslitteraturen	10
2.1 Kvinnan i hus och hem	10
2.1.1 Summering.....	15
2.2 Kvinnan som hantverkare	15
2.2.1 Summering.....	18
2.3 Vikingatidens kvinna i handel och kommers.....	18
2.3.1 Summering.....	22
2.4 Kvinnor på resa.....	22
2.4.1 Summering.....	25
2.5 Kvinnan och konsten	25
2.5.1 Summering.....	26
2.6 Kvinnan och makten	26
2.6.1 Summering.....	31
2.7 Kvinnan inom kulturen	31
2.7.1 Summering.....	34
2.8 Kvinnan och döden	34
2.8.1 Summering.....	37
3. Slutsatser	38
3.1 Har förmedlingen av den vikingatida kvinnan förändrats?	38
3.2 Hur har bilden av den vikingatida kvinnan förändrats?.....	39
3.2.1 1939-1970	39

3.2.2 1971-1990	39
3.2.3 1991-2004	40
3.3 Varför har bilden av den vikingatida kvinnan förändrats?	40
3.3.1 Arkeologiska teoribildningar 1978-2004.....	40
3.4 Kvinnans situation i samhället 1930-2000.....	41
3.4.1 1930-1960 Husmoderskontraktet.....	41
3.4.2 1960-1990 Jämlikhets- och Jämställdhetskontraktet	42
3.4.3 1990-2000 Dagens situation	42
3.5 Summering.....	43
4. Sammanfattning	44
Referenser	46
Material	48
Appendix	51

1. Inledning

Det arkeologiska forskningsområdet är fyllt av tolkningar och problemställningar och det är viktigt att arkeologer konstant granskar vilka bilder vi åskådliggör. Utan en rättvis och grundlig studie av arkeologisk förmedling är det svårt att lita på de forskningsresultat som publiceras i facklitteratur.

Arkeologi är en av de vetenskapliga grenar som i Sverige har en stor representation av kvinnor, speciellt sedan 70-talet och framåt (Hjörungdal 1991 s9). Dock har arkeologin likväl som samhället en lång väg kvar till jämlikhet, ofta läggs tyngdpunkten vid handlingar och beteenden som i samhället associeras till män och manlighet (Petersson 1994a s70). Samhällets bild av kvinnan har ofta varit sekundär om den över huvud taget har uppmärksamats. Män har länge haft monopol på såväl historien som tolkningen av den. Därför är det viktigt att försöka att utröna hur den förmedlande arkeologin påverkas av sin samtid. Subjektivitet är en ständigt återkommande fiende som jag anser man på olika vis måste belysa så att data arkeologer presenterar kan i så stor mån som möjligt representera den tid vi försöker att förmedla.

1.1 Syfte & frågeställning

I en samtid där könsroller ifrågasätts allt mer tycker jag att det är viktigt att vi arkeologer tar oss tid för att reflektera över hur arkeologin tidigare har valt att förmedla bilden av den vikingatida kvinnan. Detta för att sätta fokus både på hur den arkeologiska förmedlingen har verkat men inte minst för att förhoppningsvis kunna komma närmare vilka olika sätt man kan använda sig av förmedling och vilka faror och fällor arkeologer bör försöka att undvika.

I min uppsats kommer jag att undersöka förmedlingen av den vikingatida kvinnan ur ett genusperspektiv i den arkeologiska facklitteraturen. Det har tidigare visats att samtidens bild av kvinnan har haft en inverkan på hur hennes framställning har formats i läroböcker riktade mot grundskola (Flensburg 2002 s37f). Jag tror att detsamma kan gälla för den arkeologiska facklitteratur som har publicerats. Genom att sätta litteraturen i relation med dess samtid och kvinnohistoria tror jag att bilden kan klargöras. Jag ämnar även utröna om de arkeologiska forskningsteorierna och tendenserna har påverkat förmedlingen.

För att kunna uppnå uppsatsens syfte har jag konstruerat en huvudfrågeställning följt av två bifrågor.

- Har förmedlingen av den vikingatida kvinnan förändrats 1939-2005?
 - Hur har bilden förändrats?
 - Varför har bilden förändrats?

Genom att besvara dessa frågor kommer jag att kunna ge en tydlig bild av hur den vikingatida kvinnan har framställts i den arkeologiska facklitteraturen. Som en naturlig fortsättning kommer jag även förhoppningsvis kunna avgöra om aktuell samhällsteori och även hegemonins attityder har applicerats i projektionen av den vikingatida kvinnan.

1.2 Material

Min uppsats är grundad på studiet av arkeologisk facklitteratur. Begreppet facklitteratur kan vara svårt att definiera därför att gränsen mellan populärvetenskap och mer vetenskapliga texter inte alltid är tydlig.

I nationalencyklopedin är facklitteratur preciserat som ”vetenskapliga, upplysande och resonerande texter” (www.ne.se). Denna definition gör det inte speciellt mycket lättare att sätta fingret på vad som är facklitteratur. För att tydliggöra det faktum att syftet hos den litteratur jag kommer att behandla i första hand är vetenskapligt och upplysande har jag därför valt att använda mig av Lunds arkeologiska institutions litteraturlistor för att närma mig den arkeologiska facklitteraturen. De verk som används i arkeologiskt undervisnings syfte borde rimligtvis representera det rådande arkeologiska klimatet, speciellt då den arkeologiska kursplanen specificerar att ”Kursens syfte är att ge den studerande kännedom om olika teorier inom arkeologin och ge grund för ett kritiskt tänkande. Den avser att ge kunskap om kultur och samhälle i Skandinavien samt om det arkeologiska källmaterialet och arkeologins verksamhetsområden i Sverige” (hemsidan för Institutionen för arkeologi och antikens historia vid Lunds Universitet). Kurslitteraturen är avsedd för studier på 1-40p nivå, då det är under denna kurs som studenten introduceras till arkeologi och de olika arkeologiska perioderna

Listorna med kurslitteraturen gick att finna, dels genom eftersökningar på Arkivcenter Syd, där Lunds universitetsarkiv har sina lokaler, dels genom kontakt med före detta anställda på arkeologiska institutionen i Lund, i första hand Rolf Petré. Genom dessa sökningar lyckades jag komma över litteraturlistor från 70-talet fram till 2006 års aktuella litteratutlista. För att kunna göra en jämförelse mellan den arkeologiska litteraturen och den allmänna samhällsbilden som rådde under de årtionden jag studerat, har jag även läst litteratur som behandlar kvinnans historia under större delen av nittonhundratalet, speciellt Yvonne Hirdmans forskning.

Jag har främst valt att fokusera på skandinavisk litteratur. Detta har att göra med mitt mål att analysera den skandinaviska bilden av den vikingatida kvinnan.

Samanlagt fann jag fyrtiofem verk som jag trodde skulle kunna ha en relevans för min frågeställning. Det visade sig i slutändan att endast tjugosju av dessa innehöll citat som jag fann användbara för mitt arbete. Dessa böcker är alla publicerade från och med 1939 fram till år 2004. Ett verk som figurerade i kurslitteraturen stod ej att finna, detta var *Gravfält på kyrkbacken i Horns socken, Västergötland* av Sahlström K. E. & Gejvall N-G. från 1948. Dessa redovisas som tabell 1 & 2 i appendix.

1.3 Metod

Mitt material består uteslutande av olika texter som på något sett relaterar till hur bilden av vikingatida kvinnor har förmedlats i arkeologisk facklitteratur. Materialet är stort och består av mycket text från såväl monografier som antologier och periodika. Min analysmetod utgår från en kvalitativ metod. Detta innebär att jag använder mig av citat och hänvisningar till dessa mitt material för att där genom kunna jämföra dessa skrifter. Citaten utgör en för stor textmassa för att alla kunna presenteras i uppsatsen. Därför har jag valt att presentera ett så brett perspektiv som möjligt. Även de citat som var av liknande eller näst intill identisk

karaktär valdes bort för att kunna visa en bredd av åsikter. Detta måste läsaren ha i åtanke, jag anser ändå att de citat jag har valt att inkludera i arbetet ger en representativ bild av materialet.

För att kunna göra studien mer översiktlig presenteras materialet kronologiskt, detta för att lättare kunna skönja tendenser i såväl förmedlingen av den vikingatida kvinnan som samhällets generella kvinnobild och ideal.

Även om historia och arkeologi ofta delas in i perioder vill jag poängtera att de perioder jag har valt att indela mitt resultat i inte få ses som tvära avbrott utan istället visar då tendenser och förändringar sker som i slutändan ändrar materialets fokus eller mening. Med denna inställning till tidsindelade perioder kan man inte se de olika uppdelningarna som tvära brott, utan istället redskap för att göra analysen mer överskådlig och något enklare att arbeta med.

1.4 Forskningshistoria

En tidskrift som har varit viktig för genusarkeologi och diskussioner angående förmedlingen av kvinnan inom arkeologi är norska KAN, Kvinner i Arkeologi i Norge. Som startades 1985.

Elisabeth Arwill-Nordbladh visar i *The Swedish Image of Viking Age Women: Stereotype, Generalisation, and Beyond* hur den svenska bilden av den vikingatida kvinnan cementerats fast i viktorska ideal om husfrun och hur dessa inte hade förändrats nämnvärt på hundra år (Arwill-Nordbladh 1991 s53ff).

Arkeologins förmedling var temat för 1994 års arkeologidagar som arrangerades av arkeologiska institutionen vid Lunds universitet. Resultatet från dessa arkeologidagar publicerades i antologin *Arkeologi och förmedling: rapport från arkeologidagarna 18-19 januari 1994* som ingår i serien University of Lund Institute of archaeology report series.

Från samma har Bodil Petersson även skrivit en artikel i META. *Män och kvinnor i Birka – En vikingastad populariseras* behandlar den visuella förmedlingen som populärskildringen av Birka har använt sig av. Genom en kvantitativ bildanalys där materialet utgörs av rekonstruktionsteckningarna i *Birka Vikingastaden* band 1-3, visar Petersson att bilden av vikingatiden på dessa bilder är till stor del mansdominerad (Petersson 1994 s64f).

Debatten runt arkeologins syfte har under de senaste årtionden intresserat sig för förmedlingen av de arkeologiska data. En ofta återkommande åsikt är att arkeologi utan en väl fungerande förmedling saknar värde då resultaten inte når fram till allmänheten, eller i alla fall inte i den utsträckning som de borde (E. Andersson, M. Dahlgren & K. Jennbert (red) 1995 s5).

Olika sorters förmedling har berört genus och kvinnor, till exempel Bodil Peterssons text *Förmedlingen av forntid – att koka soppa på en yxa (1995)* ur *Arkeologi och förmedling* där författaren tar upp hur olika genus porträtteras i arkeologiska utställningar, liksom förmedlingens egenvärde och väsen, väl presenterat i introduktionen skriven av Kristina Jennbert

Eva Andersson påpekar i *Invisible Handicrafts. The General Picture of Textile and Skin Crafts in Scandinavian Surveys* att textilt hantverk som ofta förknippas med kvinnor sällan

ges en plats i den arkeologiska diskursen. Andersson demonstrerar att män sysselsätter sig med hantverk medan kvinnor ges sysslor. Detta ordval förringar de hantverk som traditionellt sett associeras med kvinnor. Männens synliggörs med kvinnorna blir osynliga (Andersson 1995 s16ff).

I nummer 21 av KAN publicerade Anne Stalsberg *Varangian Women in the Old Rus': Who were they?*, en artikel där Stalsberg fokuserar på de fynd av handelsverktyg som har påträffats i vikingagravar från Ryssland. Hon påpekade där att "Usually state founding, conquest, piracy, trade, colonization, and mercenaries are discussed as explanations of Varangian activity in Rus'. Women were not included, except when discussing agricultural colonization" (Stalsberg 1996 s83). Stalsbergs resultat visar på att forskningen måste lära sig att acceptera de nya roller som kvinnor får genom förnyade studier, annars kommer den att fortsätta att ge skeva bilder (Stalsberg 1996 s98).

Sophie Flensburgs d-uppsats *Tjodhild och Erik Enöga – en undersökning av hur vikingatidens män och kvinnor presenteras i skolornas historieböcker 1950-2000* tar fasta på frågorna runt den svenska skolans samtida förmedling av vikingatida genus. Som uppsatsens titel avslöjar fokuserar Sophie Flensburg på hur den vikingatida mannen och kvinnan porträtteras i svenska historiska läroböcker. Författaren slutsats blir där att mycket av skolböckernas förmedling har en konservativ bild som styrs av ekonomiska faktorer. Samtidigt lyfter Flensburg fram de aspekter av skolböckernas förmedling som har förbättrats med åren (Flensburg 2002 s39f).

I nummer 24 av KAN från 2005 skriver Anita Synnestvedt om vikten av att använda sig av genusperspektiv när forskare studerar hur fornminnen och museum förmedlas. Hon menar att människor inom en kontext hela tiden skapar nya värderingar och konstant förändras (Synnestvedt 2005 s82). Hon påpekar att till nyligen har kvinnor varit osynliga och dåligt representerade inom historia, fynd och tolkning av fornlämningar. Det arv som visas upp är troligast de regerandes perspektiv vilket ofta blir nationellt, officiellt, manligt och anglouropeiskt (Synnestvedt 2005 s85).

2. Vikingakvinnan i kurslitteraturen

För att göra materialet överskådligt är det indelat i olika teman som förekommer i de texter jag har undersökt. De olika miljöerna är återkommande inom den skandinaviska vikingatiden och lika relevanta för förmedlingen av män som kvinnor. Dessa teman tar upp ett flertal situationer som har spelat en viktig roll av såväl vardag som mer speciella tillfällen i vikingatidens kosmos de har alla en tydlig avgränsning i antingen praktiska aktiviteter eller mentala företeelser. Oftast har dessa teman inte förekommit i texterna utan jag har själv valt och kategoriserat dem utifrån den förmedling jag finner tydligast eller inflytelserikast. Citaten presenteras kronologiskt för att förenkla överskådningen.

Ibland så förekommer det vissa ord eller partier understrukna i citaten, detta har jag gjort för att läsaren lättare ska kunna förstå vilka delar av texten det är som jag har fokuserat på. Oftast så behövs dock inte detta utan texten lämnas obearbetad.

En viktig del av hur den vikingatida kvinnan porträtteras handlar om vilket ordval som används när såväl vikingatiden som kvinnan lyfts fram i den arkeologiska kurslitteraturen. Därför tycker jag att det är viktigt att belysa de ordval som har använts i de texter som jag har studerat. Ett återkommande fenomen är de ord som i svenska slutar på man, t.ex. köpman och handelsman. Detta beror till viss del på att svenskan länge näst intill uteslutande använde den maskulina formen av substantiv (Stalsberg 1991 s.45). Jag finner det dock otillfredsställande att lämna diskussionen vid detta påstående och tror att flertalet av materialets författare inte skulle vara bekväma med att använda sig av ord som handelskvinna eller prästinna. Den generella bilden av mannen under vikingatiden har varit som den aktiva deltagaren inom såväl handel, som politik och religion (Stalsberg 1991 s.45). Judith Jesch påpekar i början av sin bok *Women in the Viking Age* att mannen oftast står som modell för bilden av vikingen (Jesch 1991 s1f). Jesch frågar sig ifall det har existerat kvinnliga vikingar med utgångspunkt från de aktiviteter som ofta förknippas med vikingar t.ex. handel och resor. Hon förklarar att bilden av vikingen har nyanserat och breddats till viss del men att det fortfarande finns en populär bild av vikingen som man (Jesch 1991 s1f).

Ytterligare ett problem ligger i valet av titlar och statusförklarande ord. Dessa innefattar ord som hövding och präst vilket båda är av maskulin form. De ger direkt en bild av en man och utesluter kvinnor från politiska och religiösa ämbeten. Jag finner det därför viktigt att påpeka för såväl läsare som författare att dessa definitioner inte endast är språktekniska utan följer ett mönster och en tankegång som kan vara medveten eller omedveten, dock får subjektet, i detta fall läsaren en förutfattad eller förvanska bild där män totalt dominerar den vikingatida världen. Jag finner det därför viktigt att poängtera hur dessa författare har valt att formulera sig. Utan denna metod hade det varit svårare att försöka och skapa en representativ bild av mitt material.

2.1 Kvinnan i hus och hem

En vanligt förekommande bild av kvinnan inom både historia och arkeologi tillhör huset och hemmets härd. Denna miljö har ständigt förknippats med den vikingatida kvinnan, hennes ansvar och förpliktelser, det är därför viktigt att noggrant syna bilden av vikingatidens kvinna i hus och hem, i ett försök att komma närmare hennes skildring. Husets miljö associeras fortfarande med kvinnan i samhället och media, det är därför viktigt att komma ihåg att det

vikingatida hemmet skilde sig på fler punkter från dagens bostad. Tillgången till det privata måste ha skilt sig avsevärt från dagens miljö, då det inte fanns samma möjligheter att sluta om sig i de stora husen som oftast bestod av ett rum. Vår idé om att inneha ett jobb som kan jämföras med dagens yrkesliv är heller inte troligt. Sysslor och värv var nog ofta mer sammanflätat än dagens hemma- och familjeliv.

Arbman, Holger. 1939. *Birka*

s.107ff

För att vi skola något så när fullständig uppfattning om en vikingatida husfru, måste även ett annat mycket karakteristiskt inslag i dräkten nämnas. Det är det lilla knippe med textilredskap, sax, kniv, pryl, pincett, nålhus o. dyl., som ibland i förening med en nyckel hängde ned i kedjor eller band från ett av de ovala spännena, oftast det högra. Det måst ha varit särdeles obekvämt med dessa föremål som hängde och slog. Fantastisk måste säkert synen av den vikingatida kvinnan ha varit i våra ögon, då den vida kjolen, som ej hölls efter av någots skärp, flaxade för varje steg hon tog, när hennes fritt hängande knippe med sax, kniv, nyckel o. dyl. skramlade och hennes talrika smycken lyste i stark färgprakt.

- Arbman bild av den myndiga vikingatida husmodern skapar ett nästan romantiskt skimmer vilket kan vara färgat av en viss del nationalism som inte var ovanligt för tiden. Samtidigt påpekar han hur obekvämt hennes redskap har burits. Detta ger en bild av en stoisk kvinna, redo för att ta sig an de utmaningar som hushållningen kunde presentera.

Roussel, Aage. 1943. Utgrävda gårdar: Stöng *Fortida gårdar i Island* (red) Mårten Stenberger

s.82

I forstoens nord-østre hjørne danner vet smaa sten enfirkantet ramme paa 2,50x1.80, det kan forklares som syld for et bræddæflukke, maaske en privat alkove for bonden og hans hustru...

- Aage Roussel förutsätter att gården ägdes av en man och att denna man med sin hustru kunde dra sig tillbaka till en egen alkov. Roussel låter normen styra sitt tankesätt och placerar mannen i främsta rummet. Mannen blir norm då han i författarens ögon är den naturliga ägaren av gården.

Stömberg, Märta. 1963. Handelsstråk och vikingabygd i sydöstra Skåne. *Ale 3*.

s.5

Men det framgår klart av de rika fyndens sammansättning för övrigt, att det inte kan röra sig om enbart vävkammare. Här finns exempelvis en svärdsknapp med silver- och guldmalltauchering från 800-talet, här fanns brynen, lerkärl, en spelbricka, järnknivar och andra järnföremål mm.

- Författaren talar om grophus och hur de ofta är associerade med fynd som tyder på textilproduktion, ett hantverk som oftast ses som typiskt kvinnligt. Strömberg förklarar dock

att flertalet fyndkategorier har stötts på och grophusen inte var kvinnliga miljöer utan troligtvis nyttjades av båda könen. Vikingatidens kvinna var inte rumsligt isolerad i sitt hantverk.

Foote, P. G. & Wilson D. M. 1970 *The Viking Achievement*

s.191

...humble tinkers or cheapjack,... would stop to tempt a farmer's wife with jewellery or linen on the way.

- Foote och Wilson ger en bild av en husfru som begär statusföremål. En ganska nedlåtande förmedling.

Carlsson, Anders. 1983. Djurhuvudformade spännen – produktion och konsumtion. *Gutar och Vikingar* (red) Jansson Ingmar

s.205

När en kvinna behövde ett spännepar fick hon helt enkelt kontakta tillverkaren och samtidigt ha ett eget eller någon släktings spänne till hands att användas som förlaga.

- Carlssons kvinna tar kontakt med en hantverkare och sköter själv förmedlingen av den tjänst som hon är i behov av. Hon är inte beroende av någon manlig släkting för att komma över den vara hon saknar.

Jesch, Judith. 1991. *Women of the Viking Age*

s.40

Only the largest houses had more than one living room, although occasionally a sleeping alcove provided the head of the household and his wife with some privacy and there could be a separate dairy

- Åter är det en man som styr huset. Mannen är norm och kvinnan är hans följeslagare.

s.65

A Viking Age 'housewife' had of course a wider range of responsibilities than her modern counterpart, for she was in charge of all the work that went on indoors (and certain types of outdoor work near the main building as well), which included the production of food and textiles from raw materials.

- Den vikingatida husfrun liknas nästan vid en projektledare eller arbetsledare, som hade ett otroligt viktigt ansvar då det kom till att klä och föda alla i hushållet.

s.106

Whatever we may think of these 'miracles' and the power of St Germaine, behind them lie the harsh realities of being a viking wife. An army with women

would expect those women to do the cooking, but getting the essentials for that cooking, or the water for washing up, cannot always have easy for the female companion of a viking warrior.

- De kvinnor som följde med sina krigande män kunde förvänta sig en hård verklighet. Ansvarsfördelningen var den samma som i det vanliga hushållet, men förutsättningarna måste ha varit otroligt mycket tuffare.

s.127

The whole concept of Valhall with its endless food and drink served by willing valkyries shows that some warriors in the Viking Age expected to be waited on hand and foot in the next world, just as in this one! However, the presence of cooking equipment in some male burials of the Viking Age shows that these expectations could no realistically be relied on.

- Kvinnas roll gick i många fall ut på att ta hand om männen och se till att de hade det drägligt. Dock visar det arkeologiska materialet att så inte alltid var fallet utan att vissa män fick ta hand om sig själva. Texten visar kanske på hur en skillnad mellan ideal och verklighet tedde sig i det vikingatida Skandinavien?

s.142f

Two of the kinds of runes the warrior must know also involve women in this otherwise rather masculine world. Thus

You must know ale-runes, if you wish the wife of another not to deceive you in your trust, when you feel secure

It is an inverted view of the woman as hostess, offering a poisoned drinking horn rather than the more normal welcome to a guest, the instrument of her husband's treachery.

- Kvinnans funktion som den goda värdinnan kunde användas för ränksmideri och mord. I sin funktion som husmodern kunde hon få männen att slappna av och släppa garderna.

s.143

While the warrior's healing runes make him useful for dressing wounds on the battlefield, he was obviously expected to have more peaceful medical knowledge as well:

You must know saving runes, if you wish to save and loosen children from women

Even warriors had to act as midwives, it appears!

- Denna text ger oss en bild av att männen kanske ändå inte förväntade sig att kvinnor skulle göra allt åt dem utan att de också tog del av hushållssysslor och sådana situationer som ofta annars ses som typiskt kvinnliga, barnmorskans roll t.ex.

Stalsberg, Anne. 1991. *Tradeswomen during the Viking Age Archaeology and Environment 11 – Nordic TAG*

s.48f

But, what we profess to know about free farmers' wives indicates that women during the Viking Age might have held important positions of responsibility. They were obviously responsible for the administration of work in and around farm houses, e. g. tending to the animals, preparing food, and not least, administering the food. Her role as the administrator of the food is reflected by the fact that she had a legal right to keep the keys of the farm... Managing food was an important task in the countries where the summer lasted two-three months and it was winter the rest of the year.

- Stalsberg beskriver samma kvinna som Judith Jesch gör i citatet från sida 65. Husmodern fungerar likt en administratör, hennes uppgifter reglerar överlevnaden och det dagliga livet för hela hushållet, en kvinna med mycket ansvar och säkerligen respekterad av resterande hushållet.

Welinder, Stig. 1999. *Jordbrukets Första Femtusentusen år 4000 f.Kr.-1000 e.Kr.*

s.443

Den sena vikingatidens runinskrifter berättar om människorna som stenarna är resta över, men också om gårdar, både på de vars mark stenarna står och andra. Inskrifterna talar uttryckligen om män som *äger* mark – *aeiga*. Men vad detta ägande begrepp står för i förhållande till vårt moderna äganderättsbegrepp ger de inget klart besked om. Inskrifterna är ett ypperligt källmaterial till vikingatidens syn på förhållandet mellan mark och människor.

- Män äger gårdar, vilket kanske hänvisar direkt till de skriftliga källorna då Welinder sedan talar om en relation mellan mark och människor, inte mark och män. Eller så har mannen igen klivit in i rollen som norm och innehar ägandemonopolet.

Gräslund, Anne-Sofie. 2001. *Ideologi och mentalitet*

s.65

Kvinnornas verksamhet låg huvudsakligen inom den privata sfären, till skillnad från männen, som till stor del verkade inom den offentliga ... Det är emellertid tveksamt om man bör använda begreppen för vikingatiden med den innebörd de senare kommit att få. Sannolikt var dessa två sfärer mycket mer inlätade i varandra, åtminstone så till vida att mycket av det som skedde hemma på gården, särskilt i stormansgårdarnas hallbyggnader, i hög grad tillhörde det offentliga livet.

- Bilden av vikingatidens husfru nyanseras genom problematiseringen runt privat/offentligt. Husmodern rörde sig i en miljö där hon var en del av hela hushållet och därför troligen agerade på dessa olika plan.

Jensen, Jörgen. 2004. *Danmarks Oldtid – Yngre Jernalder og Vikingetid 400e.Kr.-1050e.Kr.*

s.317

Uanset om det var på kongsgården, godset eller blot den almindelige vikingetidsgård, så var grundlaget for beboernes daglige liv arbejdet i marken. Man dyrkede jorden, levde af den, fulgte årets skiftende tider, holt øje på vejret, som man havde gjort det i 5000 år.

- Människor som ett kollektiv brukar jorden. Alla är beroende av samma förutsättningar och familjen arbetar tillsammans. Det är inte kvinnor i hem och män i utmark utan en bild av ett samarbete mellan alla parter. De olika sysslorna värderas inte.

2.1.1 Summering

Den kvinna vi möter i hus och hem har till stor del ett ansvar för att hushållet planerar och överlever de kriser och motgångar som förekom under vikingatiden. En till viss del stereotyp bild uppkommer av en kvinna som vars uppgift det är att bona om männen. Till och med Jeschs text skildrar mannen som den naturliga ägaren av hushållet. Men denna bild bryts även till viss del av situationer där både män och kvinnor har verkat tillsammans. Slutligen framträder under 2000-talet en bild av ett familjekollektiv som delar ansvar för hemmets överlevnad.

2.2 Kvinnan som hantverkare

Vissa sysslor har ofta varit uppdelade mellan olika grupper i olika samhällen. Barn och äldre kan inte alltid utföra de sysslor som en vuxen människa är kapabel till. Men hur har det förmedlats hos den vikingatida kvinnan. Har hon varit aktiv inom hantverk eller har en stereotyp bild reagerat, med så kallat kvinnoarbete, vanligtvis textilarbete som dominerande inslag?

Arbman, Holger 1939 *Birka*

s.63

Det som giver dessa fynd en särprægel är den totala frånvaron av alla föremål, som direkt hör samman med kvinder og kvinnlig sløjd; inga kvinnoarmycken, inga saxar, inga nålhus, vävredskap e. dyl.

- Kvinnan associeras med textilhantverk, en bild som är vanlig inom historia och arkeologi.

Stömberg, Märta. 1963. Handelsstråk och vikingabygd i sydöstra Skåne. *Ale 3*.

s.5

I alla husen låg det vävtyngder, ibland i många exemplar, samt sländtrissor, tydande på att vävning och spinning försiggått här. Att dessa små hus haft kvinnliga invånare, bevisas också genom smyckefynden.

- Märta Strömberg ger en bild av hur kvinnor har rört sig i en miljö av grophus. Textil och smycken är associerade med kvinnor.

Kivikoski, Ella. 1964. *Finlands Förhistoria*

s.212

Till kvinnoosysslorna hänför sig saxar, sländtrissor och linborstar.

- Fortfarande så symboliserar saxar, sländtrissor och liknande kvinnoosysslor.

Sjøvold, Thorleif. 1964. *Osebergfunnet – og de andre vikingskibsfunn*

s.46

I nær tilknytning til innboet vil vi nevne utstyret til kvinnearbeidet: det består overveiende av tekstilredskap og bør vel også nærmest betraktes som en del av innboet.

- Kvinnoarbeide er synonymt med tekstilarbeide. Dette hantverk förknippas fortfarande med kvinner medan de andre hantverken verkar vara manliga då de till hör normen. Allt det som inte anses vara explicit förknippat med kvinner blir per definition manligt då detta är den rådande normen.

Randsborg, Klavs. 1980. *The viking age in Scandinavia*

s.81

From Hedeby a random sample of 100 skeletons has revealed that 62 per cent (47) of the adult dead were men, and 38 per cent (29) women. Apparently women did not work in Hedeby unless their workpower could be used; their involvement was rarer in the milieu of crafts and trade than in an agricultural production.

- Randsborg pekar på att kvinnor inte var lika delaktiga i hantverk och handel som män var, om man utgår ifrån gravfälten i Hedeby. Randsborgs bild av staden Hedeby skiljer sig från den som Anne-Sofie Gräslund målade upp i avsnittet om kvinnan och döden där det inte fanns någon avsaknad av kvinnor i Birka. Randsborgs stad domineras av män, hantverk och handel. Konceptet hantverk blir per definition manligt.

s.101

Weapons are more plentiful than on Fyrkat. For instance, a substantial number of arrow-heads are recorded from the gates, also showing traces of fire. Several burials at the cemetery point to violent deaths. In addition, agricultural implements are frequent, especially short scythes, for hay-making, absent at Fyrkat. The female presence is represented by tools for weaving and some bronze jewellery. Exchange is witnessed by scales, weights and a single coin.

- Män krigar, jobbar på fälten och handlar medan kvinnor syr och bär smycken. Kvinnor är begränsade till textila hantverk.

Ambrosiani, Kristina. 1981. *Viking Age Combs, Comb making and Comb makers*

s.46

The craftsman's day was, moreover, not solely devoted to comb making for he presumably had to bargain with both customers and suppliers

- Hantverkaren var en man. Normen för hantverkare är män, när det inte handlar om textila hantverk.

Westholm, Gun. 1983. Boplatsen i Vi, nedanför klinten - *Gutar och Vikingar* (red) Jansson Ingmar

s.409

Materialet tyder på att hantverkare bebott huset. Spår av kvinnlig husflit är närmast obefintliga i de äldsta lagren bortsett från en enda sländtrissa.

- Om fynd av textilhantverk eller smycken saknas generaliseras kvinnor direkt bort. Mannen är normen, bilden som framkommer är att kvinnor följer vissa mönster medan män har möjligheten att röra sig överallt. Kvinnan tilldelas rollen som textilproducent, men utesluts mer eller mindre ifrån resterande funktioner.

s.410

Fyndmaterialets sammansättning visar att gotlänningarna ägnat sig åt hantverk. Att det finns så få spår efter kvinnor i de äldsta lagren kan tolkas så att boplatsen till en början var mansdominerad och troligen säsongsvist utnyttjad. För detta talar även Kopparviksgravfältets norra del, där nästan enbart män ligger begravda. Kopparviksgravfältet får längre söderut en jämn fördelning mellan könen, vilket visar att kvinnor flyttar in.

- Brist på s.k. kvinnliga hantverk ger en brist på kvinnor. Avsaknaden av något kan användas som bevis för en teori, men det kan vara riskabelt att generalisera.

Burenhult, Göran 1984. *Arkeologi i Sverige 3*

s.187

Fortfarande skedde tillverkningen av lerkärl inom bondesamhällets självhushållning, och oftast var det säkert kvinnorna som fyllde familjens behov av keramik.

- Kvinnan förknippas med keramik istället för textil. Dock är hon fortfarande knuten till husliga hantverk.

Jesch, Judith. 1991. *Women of the Viking Age*

s.19

Although it is true that many of these objects, particularly the textile working implements, are characteristic of women's graves, none of them are exclusive to

female burials. We can find most of the implements listed above in male graves, although not necessarily in the same numbers.

- Judith Jesch problematiserar bilden av den kvinnliga hantverkaren. Likväl som bilden av kvinnan blir sned, förvanskas också mannen om man tillskriver en hel föremålsgrupp till ett kön trots att det inte stämmer. Det attribuerade kvinnliga textilmonopolet snedvrider bilden av såväl hantverk som kön.

s.21

As far as tools are concerned, about the only implements found exclusively in the graves of one sex are blacksmith's tools in male graves. Even weapons, hunting equipment and carpentry tools, found mainly in male burials, can be found in the odd female graves. At the great market town of Birka, weight and balances have been found in female graves, suggesting that women could engage in trade.

- Författaren visar att bilden av den vikingatida hantverkaren inte är så förenklad som den ofta tidigare ha framförts. Om man utgår ifrån de gravfynd som har hittats växer en mer komplex bild fram där både kvinnor och män har haft en roll som hantverkare under vikingatiden.

Welinder, Stig. 1999. *Jordbrukets Första Femtusen år 4000 f.Kr.-1000 e.Kr.*

s.405f

Liksom annat viktigt hushålls- och kvinnoarbete är det mycket fragmentariskt bevarat åt eftertiden.

- Mycket av det arbete som traditionellt förknippas med kvinnor har dåliga bevaringsmöjligheter, Welinder framhåller att mycket av det arbete som kvinnor genomfört är viktigt trots att det inte har bevarats så bra genom århundradena.

2.2.1 Summering

Bilden av den kvinnliga hantverkaren totaldomineras av det textila hantverket. Trots att väldigt lite av dess produkter bevarats är det detta hantverk som kvinnor associeras med. Det visar sig dock att bilden under 1990-talet nyanseras av det faktum att verktyg för olika hantverk påträffats i så väl kvinnliga som manliga gravar. En tendens är att de miljöer som inte kan förknippas med s.k. kvinnliga hantverk direkt ses som manlig.

2.3 Vikingatidens kvinna i handel och kommers

Bilden av vikingen har länge förknippats med handel. Både de arkeologiska fynden och de historiska källor som har överlevt är i många fall kopplade till långväga handel mellan Skandinavien och större delen av den kända världen. Men även hemma i Norden har det förts en livlig handel i de första skandinaviska städerna som Birka och Hedeby. Hur har litteraturen porträtterat kvinnan inom handeln, har hon varit aktiv inom kommersen eller har denna bild dominerats av män?

Arbman, Holger. 1939. *Birka*

s.100

Skillnaden mellan den stora variationen hos mansdräkterna och den enformiga likheten hos kvinnodräkterna är starkt iögonfallande. Det är tydligt att köpmännen, som färdats vida och sett främmande länder och folk, gärna införde utländska moden i sin dräkt, medan däremot kvinnorna konservativt fasthöllo vid den nordiska dräkten, även då de flyttade ut till kolonierna i öster eller väster.

- Bilden vilken Arbman framför är att det var män som handlade och exponerades för omvärlden medan kvinnor inte hade den möjligheten.

Strömberg, Märta. 1963. Handelsstråk och vikingabygd i sydöstra Skåne. *Ale 3*. 1963

s.8

Sådana vikter hör självfallet hemma hos en handelsman.

s.8

... därför synes det vara rimligt att räkna med förekomsten av en marknadsplats i granskapen under äldre vikingatid eller alternativt att här i varje fall bodde en handelsman, en s.k. farbonde.

- Fynd av vikter i gravar tillhör handelsmän, inte handelskvinnor. Citaten handlar om mer än semantik. De visar ett mönster och vad som anses vara normen, i detta fall, mannen.

Stenberger, Märten. 1969. *Sten, Brons, Järn*

s.311

Dessa gravar har vanligen anlagts för män, i några fall för såväl man som kvinna, och har tvevelsutan tillhört stadens köpmannaa ristokrati. Deras orientering i öster-väster tyder på kristet inflytande. De döda har gravsatts med dyrbar klädsel, männen med sina vapen, och ofta en stor uppsättning av importerade kärl av glas, brons och lergods.

- Vilka var kvinnorna som begravdes? Stenberger undviker att problematisera runt om de var delaktiga i handeln. Beskrivningen ger en bild av en passiv kvinna som fungerade som mannens följeslagare.

Sawyer, P.H. 1971. *The Age of the Vikings*

s.178

Some of the graves were presumably of warriors, like that illustrated in Figure 3, but others were probably the graves of merchants. Certainly the three graves containing small balances of the kind used for weighing precious metal were probably of merchants and there were also about 130 graves containing one or more weights or the kind used with such balances.

- Sawyer säger inte rakt ut att det var män som handlade, texten är till viss del befriad från könsspecificeringar.

Gräslund, Anne-Sofie. 1980. *Birka IV*

s.80

A large number (approximately 40 %) of the excavated chamber-graves were women's graves. These could perhaps be identified as the wives of merchants.

- Kvinnorna som begravdes i kammargravarna var inte själva en del av handeln utan deras primära roll var som fruar till köpmän.

s.82

Women burials therefore comprise 58% of the inhumation and 61% of the cremations of known sex...

...It can therefore perhaps be postulated that there were approximately equal number of men and women at Birka; there is certainly no reason to assume that there were significantly fewer women than men."

- Kvinnor utgjorde lika stor del av handelsstadens befolkning som männen. Genom den osteologiska studien visar Gräslund att kvinnor inte var underrepresenterade i det vikingatida Birka. Staden var inte manligare än någon annan miljö.

Ambrosiani, Kristina. 1981. *Viking Age Combs, Comb making and Comb makers*

s.159

Before the system of markets had been developed in which men could hope to meet traders and craftsmen, those who had goods or services to offer may have done so by visiting their customers.

- Det var män som tog sig till marknaden och där genomförde handel och byte.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1983. *Gutar och Vikingar* (red) Jansson Ingmar

s.304

Som ytterligare bevis för kvinnans ökade anseende i slutet av hednatiden kan man ta en grav på Luistarigravfältet i Eura, som enligt mynten härstammar från slutet av tusentalet. I den har en kvinna begravts med våg, mynt och vikter, alltså köpmannens symboler. En kvinna har sålunda kunnat verka som köpman, skaffa sig förmögenhet och därigenom makt.¹⁴ det kan hända, att hon varit en änka och fortsatt sin mans affärer.

- En kvinna begravd med typiska handelsfynd, hon får författarens förtroende att verka som kvinnlig köpman, dock med en potentiell änkestatus som förmildrande omständighet. Fortfarande verkar inte handelskvinnan vara en helt rumsren företeelse.

Westholm, Gun. 1983. Boplatsen i Vi, nedanför klinten. *Gutar och Vikingar* (red) Jansson Ingmar

s.404

Den mansdominerade norra delen av gravfältet kan tolkas så att samhället till en början fungerade som säsongshandelsplats, huvudsakligen frekventerades av män. Senare permanentas samhället och även kvinnor bosätter sig här.

- Handel domineras fortfarande av män, i alla fall den handel som sker bortom den absoluta närheten till gården.

Burenhult, Göran. 1988. *Länkar till vår forntid*

s.200

Här fanns bofasta köpmän med familjer och också garnisoner för att trygga kontrollen över platsen och därmed en länk i handelsvägarna.

- Köpmän med familjer, fortfarande så är det männen som har monopol på handel.

Jesch, Judith. 1991. *Women of the Viking Age*

s.39

As we have seen from the burials associated with these trading centres, women formed a normal proportion of their population and took a full part in their life. There is some evidence (such as the finds of weights and balances in female graves at Birka) that women took part in the trading activities in town.

- De arkeologiska fynden tyder på att kvinnor har haft en roll inom handel i staden Birka. Kvinnorna som har begravts med merkantila verktyg har med största sannolikhet haft en direkt koppling till handel.

Stalsberg, Anne. 1991. *Archaeology and Environment 11 – Nordic TAG- Tradeswomen during the Viking Age*

s.49f

We have to keep in mind that if a wife could hold such a strong position on a farm that she kept the key to the farm, then she could also look after a shop or both in the port of trade. She was not more than other buried with rowed plumes, but with her own equipment, including weighing equipment.

- Kvinnan har kontroll över huset och handel i vissa situationer. Gravfynden är inte symboler eller gåvor från hennes man, de visar vad hon har använt sig av i livet. Stralsberg gör en direkt koppling mellan människor och ting. Hon finner inte en symbolisk innebörd hos vikter och vågar utan menar att människor begravdes med det som de hade använt i sitt liv.

s.50

Weighing equipment is found in so many female Viking Age graves in Birka and Russia that we have to accept the women actively participated in trading in the “base”, the shop, and that it was their permanent task in some economic units.”

- I den lokala handeln har kvinnan garanterat haft en plats, ibland temporärt och ibland permanent, hon har nu kastat av sig Lehtosalo-Hilanders änkeok.

Jensen, Jörgen. 2004. *Danmarks Oldtid – Yngre Jernalder og Vikingetid 400e.Kr.-1050e.Kr.*

s.450

De rige fund fra Birka giver os et levende billede af en by med en omfattende handel, hvor mange mennesker samledes til store sæsonmarker.

- Människor, inte män träffades för att handla, både kvinnor och män var en del av marknader.

2.3.1 Summering

Handeln är i början helt monopoliserad av männen, det är de som sköter kommersen och det är de som åker till marknad. Under sent 80- och fortsatt 90-tal får gradvis kvinnan ett utrymme inom handeln för att till slut accepteras och ges en plats hos de tidigare manliga köpmännen. En handelskvinna har framkommit. I Jensens text från 2000-talet är det varken män eller kvinnor utan människor som handlar på marknaden.

2.4 Kvinnor på resa

Vikingarna har alltid varit kända för sina resor som sträckte sig över större delen av den då kända världen och till viss del även de okända. Både i handels och expansionens tecken reste skandinaver till sjöss för att nå de platser och mål de sökte. Har kvinnan fått ta del av denna förmedling eller lämnas hon hemma? Vilka bilder har hon fått då det kommer till långväga förflyttning under vikingatiden?

Almgren, Bertil. 1962. *Vikingatåg och Vikingaskepp Tor:8*

s.186

För en landhungrig viking från det branta Vestlandet i Norge, eller de magra delarna av Jylland tedde sig givetvis säkert dessa marker som en syndigt outnyttjad del av jorden, men en övergång där från extensiv arealfordrande boskapsskötsel, särskilt då fåravel, till intensivt jordbruk behöver ej förutsätta att en urbefolkning dödats eller förslavats.

- Landhungriga vikingar är inte det som vanligen associeras med kvinnor. Jesch ifrågasätter om kvinnor över huvud taget kan kallas vikingar med dess vardagliga definition (Jesch 1991 s1f).

Stömberg, Märta. 1963. Handelsstråk och vikingabygd i sydöstra Skåne. *Ale 3*.

s.10

Men troligtvis har det gått så till, att personer som anförtrotts den ytterst ansvarsfulla uppgiften att föra ett skepp lastat med män, och varor på långturer i östersjön, lärt sitt arbete genom att först följa med erfarna skeppare och inhämta de nödvändiga uppgifterna.

- Det rör sig om personer som lotsar men det är fortfarande män i båtarna. Kvinnor har ingen plats på de skepp som tar vikingarna över haven och genom forsarna.

Sawyer, P.H. 1971. *The Age of the Vikings*

s.182

Any traveller who could make himself understood in Finnish would have had few language difficulties on the route to the Volga.

- Det är män som reser längs de ryska floderna.

Jansson, Ingmar. 1983. Gotland och omvärlden under vikingatiden – en översikt. *Gutar och Vikingar*

s.210

Men nordborna har inte bara utgjorts av äventyrslystna män. De gravar, som med störst säkerhet kan bestämmas som skandinaviska, är kvinnogravar med ovala spännbucklor och annat som kännetecknar den skandinaviska kvinnans dräkt.

- Kvinnor var en del av de resor och expeditioner som skandinaverna genomförde längs de ryska floderna.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1983. Gutarnas förbindelser med Finland *Gutar och Vikingar* Jansson Ingmar (red)

s.302

Det är sant att man har hittat skandinaviska ovala spännbucklor i Ryssland, och troligen måste man tolka detta så, att skandinaviska kvinnor verkligen bott där.

- Författarens bild av kvinnorna är fortfarande färgad av normen med män som äventyrande krigare med slavkvinnor på släptåg.

Jesch, Judith. 1991. *Women of the Viking Age*

s.46

Of the several small celtic house-shaped reliquaries that have been found in Scandinavia, one bears the inscription 'Rannveig owns this casket'. This could be another example of a gift brought back to Norway by a travelling viking for

his woman. But since no man's name is recorded, it is just as likely that Rannveig acquired the box while travelling herself.

- Kvinnan som har ägt relikskrinet kan mycket väl ha rest för att komma över det. Judith Jesch visar att kvinnor kan ha rest och inte endast varit bundna till sin gård.

s.78

Given this, both the place name evidence and the wide range of Scandinavian female names preserved in all sources... ..are perfectly compatible with the suggestion that there was female immigration from Scandinavia to England.

- Kvinnor reste från Skandinavien till England och kom i besittning av mark.

s.81

This shows us not only that large numbers of women were among the settlers of Iceland, but also that in certain circumstances they too could be primary settlers and not just a part of a man's bag and baggage, along with the children, slaves and cattle.

- De kolonistörer som kom till Island bestod ibland av kvinnor som aktivt hade valt att resa över havet från Skandinavien eller de brittiska öarna för att påbörja en ny framtid.

Stalsberg, Anne. 1991. *Tradeswomen during the Viking Age - Archaeology and Environment 11 – Nordic TAG*

s.46

Even if we take into consideration that it may be difficult to identify a male grave, or that the men may have died while on duty away from the port of trade, etc., there were many women among the "Svear" (Swedes from Sveariket, mainland Sweden) who went to Russia during the Viking Age.

- Många kvinnor i Ryssland hade från början kommit dit genom att resa från Sverige. Denna resa hade de kanske genomfört med sin familj eller ensamma, det är dock säkert att det arkeologiska materialet låter bilden av en kvinna som har tagit sig långväga lysa fram.

Callmer, Johan. 1992. *Interaction between Ethnical Groups in the Baltic Region in the Late Iron Age - Contacts Across the Baltic Sea*. Birgitta Hårdh (red)

s.105

Towards the end of the Viking Period a number of finds of Finnish women's ornaments are found, in some cases indicating marriage connections.

- Dessa kvinnor förflyttade sig från Finland till Sverige, kanske som ett steg i giftermål.

Gräslund, Anne-Sofie. 2001. *Ideologi och mentalitet*

s.83

U605 har texten: *Ingerun, Hårds dotter, lät rista runorna efter sig själv. Hon ville fara öster ut och ut till Jerusalem.* Naturligtvis kan vi inte veta om Ingerun nånsin kom iväg och i så fall hur långt hon kom, men bara tanken att hon planerade en sådan resa är fascinerande och ger en vision av kvinnoinitiativ.

- Anne-Sofie Gräslund lyckas belysa faktumet att en kvinna ville resa som pilgrim till Jerusalem. Bara faktumet att hon förevigade det på en sten vittnar om att hon nog hade både ekonomi och status nog för att kunna genomföra resan.

Jensen, Jörgen. 2004. *Danmarks Oldtid – Yngre Jernalder og Vikingetid 400e.Kr.-1050e.Kr.*

s.545

Også i Gorodijse er der fundet skandinaviske ting, formentlig boende en lille gruppe svenskere her. Det kan både have været mænd og kvinder, håndværkere og købmænd såvel som krigere, der gjorde tjeneste i de russiske fyrsters følge.

- Både kvinnor och män gav sig iväg för att tjäna pengar eller skapa ett nytt liv i de ryska bosättningarna i österled.

2.4.1 Summering

De möjligheter som den vikingatida kvinnan hade när det kom till resor verkar i den tidiga litteraturen att vara minimala. Ingmar Jansson berättar 1983 om hur både män och kvinnor har rest utanför Skandinavien. De senare texterna med Jesch i spetsen tydliggör att det fanns chanser för kvinnor att både resa, flytt och kanske till och med vallfärda under vikingatiden.

2.5 Kvinnan och konsten

Den konst som finns bevarad från vikingatiden är ofta svår att könsbestämma. Dock har författare försökt att tillskriva kvinnor och män olika konster och verk. Jag anser att bilden av den vikingatida konsten ofta får en processuell prägel med dess mönster och symmetri. Detta gör det ibland svårt att se den som mer än dekor och dess livlighet kan ibland gå förlorad.

Lindqvist, Sune 1945. Bildstenarna. *Boken om Gotland* (red) Stenberger, Mårten

s.108

Månne icke, frågar man, de människor, som omgävo sig med så praktfulla arbeten i fest och i strid, också hunnit längst i andliga idrotter? Ha de icke haft mycket att förtälja om väldiga kämpar och hugstora kvinnor ur gångna släktled, ha de ej i högstämnda ordalag besjungit dem och de gudar de blotade till?

- Människor har besjungit hugstora kvinnor. Stenberger säger inte att det är män utan människor som har framfört poesi.

Jesch, Judith. 1991. *Women of the Viking Age*

s.62

It has been suggested that women had a special responsibility to commemorate the dead in a poetic lament. ... Although the evidence is limited, it is certainly possible that women composed poetry in praise of their dead husbands and other male relatives.

- Judith Jesch påpekar att kvinnor var en del av den vikingatida skaldekonsten och att de kanske författade verk till sina män som hade gått hädan.

s.143

The wise woman who, as well as having practical knowledge, could see into the past and the future is common in Norse literature.

- En bild av kvinnan inom konsten var som den visa skärskådaren.

s.161

Leaving them out, there remain four named Viking Age women who were remembered by medieval Icelanders as poets and whose verse is preserved in historical sagas.

- Citatet berättar att det fanns kvinnliga poeter under vikingatiden. Dessa kvinnors texter har bevarats och deras roll som konstnärer har bevisats. Bilden av skalden som man nyanseras.

2.5.1 Summering

Även om väldigt få av texterna berättar om kvinnor inom konsten så framgår det att de har varit till viss del delaktiga i de skaldiska verk som har kommit till under perioden.

2.6 Kvinnan och makten

Relationen mellan makt och kön är en fråga som är viktig att försöka att svara på. De roller som kvinnor och män med makt sitter på och har besittit är ofta lättare att närma sig då det är dessa personer som får möjligheten att lämna prän på historisk eller materiell kultur medan de som inte innehar samma kraft som eliten försvinner med tidens gång. Det är svårt att se eliten som en representativ del av folket då de utgjorde en väldigt lite del av den. Därför har jag skapat detta tema för att kunna till viss del särskilja de som var högt upp i hierarkin från resten av befolkningen. Vad är makt, och hur handskas människor med den? Mitt maktbegrepp är relativt brett och innefattar allt från runstenar till familjerelationer, detta för att försöka och få ett helhetsbegrepp inom ett så varierande ord som makt. Makt kan enligt mig ofta ses som en relation mellan klass.

Arbman, Holger. 1939. *Birka*

s.104ff

En ganska levande bild av vikingatidens myndiga kvinna med hennes ståndsmässiga smyckeutrustning giver en lite grotesk silverfigur från Aska i Hagebyhöga i Östergötland. Här står hon med händerna knäppta över magen,

det släpande plagget har fått karaktär av två vingliknande utskott, rader av cirklar giva intryck av att vara påsydda band; eller kanske hon kanske flera nedanför varandra synliga plagg? I halsgropen har hon ett stort likarmat spänne av en ålderdomlig typ och på bröstet hänga fyra tunga halsband. Även om detaljerna förgrovats och smycket i halsgropen är av en typ, som ligger före vikingatiden, alltså innan den ovan beskrivna dräkten med de ovala spännena blev allena rådande, så giver figuren dock säkert en god föreställning om den barbariska prakt som utvecklades på Birkas tid, en smyckeanhopning, som för oss ter sig primitiv och överlastad, men som man ej behöver gå långt tillbaka i historien – om man ens behöver gå till det förgångna – för att återfinna om än i andra former.

- Arbmans text visar bilden av en vikingatida kvinna som fokuserar på utseende. Han tolkar hennes händer som knäppta och hennes attribut som överlastade. Den föreställning som författaren lägger fram ger enligt mig en bild av en passiv kvinna utan förmåga till handling.

Kivikoski, Ella. 1964. *Finlands Förhistoria*

s.296

Då man kallar de särskilt rika vapengravarna för hövdingagravar sker det självfallet med vissa reservationer: det är inte säkert att det rör sig om en folkvald hövding, om huvudmannen för en ätt eller någon annan betydande person. Ätminstone då det gällt krigståg eller försvar måste väl därtill utsedda ledare ha funnits, men naturligtvis kan ett beslutande organ lika väl ha varit flerhövdat.

- Det vikingatida samhället styrdes av män, som var hövdingar eller överhuvuden för ätter. Dock ger Kivikoski en liten öppning då hon påpekar att flera individer tillsammans kunde ha tagit viktiga beslut. Ändå måste mannen ses som norm i hennes bild av denna vikingatida elit.

Stenberger, Mårten. 1969. *Sten, Brons, Järn*

s.317

Ett i all sin litenhet magistralt hängsmycket av silver från en grav vid Aska i Hagebyhöga sn, Östergötland, återger en framifrån sedd kvinna i stor ståt, till synes sittande med armarna i kors över livet. Med stor omsorg har konstnären framhävt hennes klädsels prakt, där hon sitter som en drottning på sin tron. Manteln faller svepande ut på båda sidorna om den praktfullt bårdmönstrade kjorteln och tungt över bröstet hänger en flerradig pärluppsättning i vida bågar, medan hals och axlar döljs av ett ryggknäppsspänne i jätteformat. Denna lilla bild förkroppsligar i all sin burleska utformning den friborna kvinnan i vikingatidens samhälle, myndig, erkänd och respekterad som mannens jämlike.

- Samma figur som tidigare behandlades av Holger Arberman har nu förändrats till en drottning, med armarna i kors istället för knäppta och hon är nu respekterad och mannens jämlike.

Randsborg, Klavs. 1980. *The viking age in Scandinavia*

s.34

At least six of the stones in the central part of Jylland are raised for women, but only two in the peripheral areas, while the ration of deceased men is about six from the central to twenty-two from the outside scatter (cf. Appendix V). That only a few, very high-ranking women seem to have had property of their own underlines the social importance of southern mid-Jylland at the same time we can understand how the Jelling kings and followers, and perhaps the Swedish kings too, at Hedeby, bolstered their power by marrying the daughters of the local magnets.

- Randsborg ger en passiv bild av de vikingatida kvinnorna. Trots att de har rest runstenar så fokuserar han istället på att de var väldigt få. Kvinnorna framställs som varor eller statusobjekt. Det är en väldigt oproblematiserad och generell bild som visas upp.

s.43

In addition to the clusters, only a few solitary stones occur. Of the more interesting are the two from Thy in the north-westernmost part of Jylland, mentioning housecarls. The same woman raised a stone over her husband who was the housecarl of Finulv, and yet another over a husband, or father, who was also someone's housecarl and had been killed.

- I Randsborgs studie av runstenar är kvinnor endast mödrar, systrar eller döttrar till män. De ses aldrig som initiativtagare utan endast som ekon av mäns handlingar.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa.1983. *Gutar och Vikingar* Jansson Ingmar (red)

s.304

Det finns i Finland också två gravar, som tagits som bevis, - om än ganska osäkra - på kvinnors stora anseende i Finland under 1000-talet. I båda dessa gravar har man hittat två svärd... Ett av dessa är just det svärd med bronsfäste från Tyrväntö, som omnämns tidigare som ett exempel på gotländskt arbete.

- Ett svärd kan ses som en tillfällighet, men två är tecken på något speciellt. Även om detta är en lokal sed så visar det på den kulturella mångfald och de skilda kultiska och hierarkiska strukturer som finns under perioden. Svärdens praktiska användningsområde är svårt att verifiera, likaså om de har använts av kvinnorna när de var i livet. Ändå är det ett stort brott i den traditionellt förekommande gravseden.

Jesch, Judith. 1991. *Women of the Viking Age*

s.29

An interesting problem emerges when we compare the cemeteries of Valsgärde and Tuna. Valsgärde is unique among the central Swedish cemeteries in never having been disturbed or robbed, so that we have the complete sequence of graves. The 800-year old history of this cemetery comprises of series of 25 chieftain's graves, representing probably one leader per generation, buried at first in small chamber graves and then boat graves. These are all inhumations,

whereas during the same period, in the same cemetery, there is a series of about 50 cremation graves, almost exclusively of women. Seventy kilometres away, in Tuna, the pattern is reversed, although there the site has been disturbed so that it is not absolutely certain that the cemetery was in continuous use. There are approximately 70 graves identified, mainly male cremation graves from the Viking Age, but there are also eight boat burials, all of them of women and richly furnished. The male cremations on the other hand, were very simple. Before this Viking Age sequence, the oldest burial in Tuna is a richly furnished female grave from about 300 AD. It has been suggested that she was the first head of a matriarchal clan and that her successors were buried in the boat graves. Certainly, if we view the boat graves of Vendel and Valsgärde representing lines of hereditary chieftains, the cemetery at Tuna appears to be analogous, except that the important individuals selected for boat burial were all female.

- Citatet visar de skillnader som existerade under vikingatiden men som sällan tas upp i litteraturen. Dessa gravar i Tuna har tolkats som tillhörande någon slags styrande grupp eller elit och Jeschs text visar hur kvinnor kan ha deltagit i elitens sfärer.

s.49f

This pattern in the Danish runestones suggest what the inscriptions themselves often confirm: the stones were generally erected by rich and powerful families, and in such families women could play a prominent role. This impression of the high social standing of a very few women is strengthened by the fact that some women commissioned (either alone or jointly) more than one runestone.

- Kvinnor hade möjligheten och genomförde flertalet runstensprojekt som de själva stod som initiativtagare till.

s.77f

Many of the Scandinavian place names of eastern England contain a personal name as the first element combined with a typical Scandinavian second element such as –by or –thorpe. In most cases the name is a male one, but occasionally we find such place names compounded with female names. This suggests that the place at one time had a female owner or tenant with that...

- Kvinnor ägde mark och genom detta innehav borde de ha erhållit makt och status.

Edgren, Torsten. & Törnblom, Lena. 1993. *Finlands Historia*

s.238

På grund av sina vackert prydda fästen kan svärden rubriceras som praktsvärd, men de är speciella också i ett annat avseende; bägge kommer från kvinnogravar. Huruvida detta beror på en tillfällighet eller avspeglar någon för oss obekant symbolisk handling förblir oklart. Att fyndförhållandena gärna också, med hänvisning till Adam av Bremens skildring av ”kvinnornas land” *Terra Feminarum*, tolkats som den finska kvinnans krigiskhet och myndighet är naturligt.

- Kvinnogravar med svärd i bryter normen av den krigiska mannen och den passiva kvinnan. Svärden kanske aldrig brukades av kvinnorna, men det kan också mycket väl stämma in på en del av de mansgravar som har grävts ut. Dock tas det sällan upp att vapen kan ha fungerat som symboler i livet och döden. Endast när kvinnorna begravs med vapen blir de ansedda som symboler. För män framställs svärden som verktyg man använder i sitt förvärv som härskare eller våldsproffs.

s.249

Samhällsstrukturen kan dock ha varit baserad på släkten, vars huvudman tillvaratog samfundets intressen.

- Måste det ha varit en man som var överhuvud för familjen?

Burenhult, Göran. 1999. *Arkeologi i Norden 2*

s.451

Kammargravarna innehåller både mans- och kvinnogravläggningar, och det torde inte råda några tvivel om att dessa representerar öns aristokrati.

- Birkas kammargravar behandlas med en könsneutral definition av aristokratin, Burenhult skriver inte att det var hövdingar med deras fruar.

Welinder, Stig. 1999. *Jordbrukets Första Femtusentusen år 4000 f.Kr.-1000 e.Kr.*

s.438

I flera undersökta gravar från yngre järnåldern finns indikationer på att människor offerats och ligger med i en rik hövdings grav som gravgåvor på samma sätt som hästar, hundar och vapen. Skicket att offra trälar med en storman är känt från sagolitteraturen och det finns också arkeologiska fynd i Sverige som kan sättas i samband med detta skick.

- Det nämns bara om stormän och hövdingar, trots att det finns fynd där män har offerats till kvinnor.

Gräslund, Anne-Sofie. 2001. *Ideologi och mentalitet*

s.77f

Under skandinavisk vikingatid finns det all anledning att räkna med att husfrun hade en betydande makt på gården, dels i kraft av att hon hade han om gårdens förråd, dels på grund av det rituella festandet, så centralt i yngre järnålderns sociala och religiösa liv, sannolikt var hennes ansvarsområde. Härtill kommer att hon säker fick överta ansvaret för gården när mannen långa tider var ute på vikingafärder.

- Den vikingatida husfruns makt var stärkt av faktumet att hon hade kontrollen över familjen mattillgång. Jeschs bild av kvinnan visar en person med både vardaglig och kultisk makt och inflytande över fler aspekter av det vikingatida livet.

Jensen, Jörgen. 2004. *Danmarks Oldtid – Yngre Jernalder og Vikingetid 400e.Kr.-1050e.Kr.*

s.345

I Gerdrup, 10 km nord fra Roskilde, fant man i en grav fra det 9. århundrede en kvinde begravet sammen med en mand på omtrent samme alder. Begge de gravlagte lå på ryggen med hovederne i nord. Ejendommeligt nok var udstyret med en spydspis og en kniv. Ved siden af hende lå manden, hvis fødder var bundet sammen ved anklerne. Hans hoved var vredet ned mot venstre skulder, og alt tyder på, att hans nakke var blevet brækket ved gravlæggelsen.

- Trålar som offerades var inte exklusivt för män, även kvinnor kunde följas av de ofria i graven, denna investering ses som ett bevis på status och inflytande.

s.349

Til en mænds ydre fremtoning hørte også hans våben, såfremt han da var kriger. Hvor mange der var det, ved vi ikke. Men som en tommelfingerregel kan man antage, at der gik omkring otte vokksne på hver kriger.

- Jörgen Jensen påpekar att alla män inte var krigare, även om det ofta verkar vara den bild som förmedlas.

s.363

Konger – og kvinder af fornem byrd

- Denna styckesrubrik visar en medvetenhet om att män inte har haft monopol på makt under vikingatiden. Det har även funnits inflytelserika kvinnor som t.ex. de funna i båtgravarna i Tuna.

2.6.1 Summering

Flertalet av de citat som texterna har givit beskriver ett samhälle där männen har haft monopol på makt, samhället har styrts av hövdingar och stormän. Men senare nyanseras denna bild av kvinnor med tillgång till både mark och möjligheter att förstärka sin makt genom runstenar och mäktiga gravsättningar. Redan under tidigt 1980-tal beskriver Lehtosalo-Hilander de svärd som påträffats i de finska kvinnogravarna. Under 1990-talet förstärks kvinnans bild som maktinnehavare av framför allt Judith Jesch. Faktumet att de finns svärd som gravgåvor i kvinnors gravar ger oss en bild av någon som i alla fall symboliskt i döden hade makt och ägodelar som pekar mot en maktposition.

2.7 Kvinnan inom kulturen

Religion har alltid existerat i samhället, och båda könen har varit en del av det kosmos som tillbets. Vikingatiden är en tid då Skandinavien genomgick ett religionsskifte som periodens kvinnor var en del av. Hur påverkar vår egen trosföreställning vår bild av den vikingatida? Den kristna kyrkan har trots sitt kärleksbudskap inte alltid varit känd som en förkämpe för kvinnliga rättigheter och ännu idag är frågor som abort och preventivmedel häftigt debatterade inom såväl kristna kretsar som andra trossamfund.

Brønsted, Johannes. 1960. *Danmarks Oldtid 3. Jernalderen*

s.380f

De tre nävnte store gudeskikkelser, der saaledes ud fra kraftcentret i Uppsala bekæmper kristendommen endog ud over oldtidens slutning, skal her kort karakteriseres. Odin... Tor... Frej.

- Brønsted väljer att endast lyfta fram de manliga gudarna. Det finns inga gudinnor med i den religiösa värld som han väljer att presentera.

Burenhult, Göran. 1988. *Länkar till vår forntid*

s.190

Eriks hustru, Tjodhilde, övergick med tiden till kristendomen, påverkad av sonen Leif som låtit sig döpas i Norge, och hon byggde också en lite kyrka vid Brattalid.

- Erik Rödes hustru Tjodhilde ger en bild av en aktiv kvinna som konverterar och sedan fortsätter sitt trosarbete genom att grunda en kyrka för den nya tron.

Jesch, Judith. 1991. *Women in the Viking Age*.

s.138

While most of the goddesses exemplify desirable female characteristics such as beauty, or demonstrate female emotions such as maternal grief, some female figures in Norse mythology illustrate another concept of womanhood. Such figures interact with the male world of the warring gods and giants, rather than just being the passive causes or victims of endless conflict.

- Kvinnan inom religionen kunde träda in i roller som annars kanske inte var vanligt förekommande i samhället. Författaren visar en bild av kvinnor som inte endas lyfter fram med traditionella kvaliteter som skönhet, fruktbarhet och hemmets härd, de var aktiva kvinnor som förändrade sin situation.

s.143

The wise woman who, as well as having practical knowledge, could see into the past and the future, is common in Norse literature.

- Även om Oden var vishetens gud, så fick kvinnor ofta gestalta visdom. Likt nornorna kunde många av sagornas kvinnor se både in i framtiden och i det förgångna.

Andrén, Anders. 1993. Doors to other worlds: Scandinavian death rituals. *Journal of European Archaeology vol.1*

s.47

The common use of valkyries' names among Scandinavian women..., however, indicates an important, but largely unknown, role of valkyries in the female world..

- De kultiska spår som finns av kvinnor är inte alltid så lätta att tolka, men det är ändå viktigt som forskare att presentera det man kan för att låta forskningen gå framåt..

Burenhult, Göran. 1999. *Arkeologi i Norden 2* 1999

s.441

Var och en av de stora gudarna och gudinnorna hade sin egen gård i *Asgård*, och sålunda bodde *Njord* i *Noatun*, *Fröja* i *Folkvang*, *Tor* i *Trudheim*, *Heimdall* i *Himmelborg* och *Frigg* i *Fensalarna*.

- Burenhult lyfter fram både manliga och kvinnliga gudar i Skandinaviens panteon till skillnad från Brønstedts text tidigare i detta avsnitt.

s.480

Det faktum att det inte ens under vikingatiden fanns professionella präster eller kultutövare, utan att samhällets elit i stället fungerade som ceremoniledare, visar att organisationen går tillbaka på "det heliga" hövdingadömet där prästen och hövdingen var en och samma person.

- Här ges dock bilden av att kultledaren var en man, en präst och hövding, nu har mansnormen monopol på kultledande.

Petré, Bo. 1999. *Järnålderns bönder på Lovö - Arkeologi i Norden 2* (red) Burenhult

s.464

Vissa morfologiska drag är könsbundna, t ex gravklot i kvinnogravar och resta stenar i mansgravar. Intressant är att stenarna i mansgravarna i medeltal är 3 cm större än i kvinnogravarna och barngravarna. Detta kan tolkas antingen som att kvinnor samlade stenarna till kvinnogravar och barngravar eller att det fanns någon form av "emotionalitet" mellan sten och könstillhörighet/socialgrupp (genus).

- Antingen var män mer värda för de fick större stenar, eller så kontrollerade kvinnorna en del av kulten då de samlade sten till sina och barnens gravar. Petrés text kan tolkas som att kvinnor hade kontroll över en del av sin dödsritual.

Trotzig, Gustaf. 1999. *Från gammal till ny religion - Arkeologi i Norden 2* (red) Burenhult

s.472

Ett hänge ifrån en grav i Aska, Hagebyhöga har tolkats som en bild av Fröja. Skälet till detta är att hon är rund om magen som om hon vore gravid och så har hon ett praktfullt spänne under hakan, tolkat som det gudomliga Brisningamen

- Kvinnan får bilden som fruktbarhetens förkämpe. Klassiska teman som moderskap och fruktbarhet associeras med kvinnan och kulten.

Gräslund, Anne-Sofie. 2001. *Ideologi och mentalitet* 2001

s.70

Att så kallade *Stiftergräber* eller *Gründergräber*, gravar inne i kyrkan uppfattade som begravningar av den som har tagit initiativet till att bygga kyrkan, innehåller kvinnor finns det många exempel på i kontinentalt material... Här vore det mycket lockande att pröva hypotesen att skandinaviska kvinnor i vissa fall kan ha varit kyrkogrundare.

- Gräslund lyfter fram en bild av kvinnor som tar aktiv del av konvertionsarbetet likt Tjodhilde gjorde på Grönland. Deras stödande av den nya tron visar på initiativtagande och beslutsamhet.

s.84

Inom den framväxande kristendomen var det av hävd män som hade hand om gudstjänsten, medan däremot inom den fornskandinaviska religionen både män och kvinnor hade olika funktioner i kulten.

- Kultarbetet delades av både kvinnor och män i hednareligionen. Kvinnor var en del av den gamla religionens kult.

Jensen, Jörgen. 2004. *Danmarks Oldtid – Yngre Jernalder og Vikingetid 400e.Kr.-1050e.Kr.*

s.496

Mærkeligt nok er figurer, der kan tolkes som beviste fremstillinger af de nordiske guder, meget sjældne i vikingetiden. Der kendes dog nogle enkelte, som må have forbindelse til gudeverden og til de mytologiske forestillinger. De er bl.a. nogle små vedhæng, udformet som stående kvider med lang kjole og langt hår samlet i en karakteristiske knude i nakken. I reglen holder kvinderna et drikkebæger eller dikkehorn i hænderne. Det kan dog også være et skjold. Kvindefigurerne er blevet tolket som valkyrier, der modtager de faldne krigere i Valhal. Sådanne scener kan man også se på de gotlandske billedsten.⁸¹ Her kommer kvinderne eller valkyrierne rytteren i møde med et drikkehorn i hånden.

- Igen lyfts bilden av valkyriorna fram. Denna övernaturliga krigarvärdinna har spelat en roll i det förkristna skandinaviska trossamhället. Exakt vilken uppgift hon har haft är dock fortfarande svår att skönja. Kanske kunde vissa kvinnor likt männen få en plats i gudarnas hallar? Jensen gör det dock tydligt att kvinnorna under vikingatiden haft ett inflytande i den religiösa kulten.

2.7.1 Summering

Det är lätt att se hur författarna har lyft fram den kvinnliga valkyrian som en del av den kult vikingatidens människor utförde. Den tidigaste texten väljer dock helt att bortse från kvinnor inom gudavärlden, där regerade tydligen männen. Dock blir bilden mer nyanserad under det sena 80-talet och kvinnor framträder som kyrkogrundare och kultutförare. Valkyrian kan inte preciseras helt men den verkar ha spelat en viktig roll då flera författare väljer att lyfta fram denna bild av kvinnan.

2.8 Kvinnan och döden

Mycket av den arkeologiska kunskap vi har från vikingatiden behandlar skedet runt och efter döden. Den materiella kulturen lämnar många spår efter sig i gravar och genom monument skapade för att hedra de döda samt försäkra sig om deras fortsatta välgång och framgång i det nästa livet. Kvinnor har gått i graven i lika stor utbredning som män och borde rimligen finnas representerade både geografiskt och kronologiskt från vikingatiden.

Stenberger, Mårten. 1969. *Sten, Brons, Järn*

s.316f

Andra nyttosaker var en kam av ben eller horn, ofta ett eldstål och en eller ett par sländtrissor av ben, sten eller bärnsten, som suttit på den i graven nedlagda sländstenen.

- Citatet kommer från stycket "Kvinnans smycken". Varför har Stenberger valt att placera flertalet föremål som har använts av både män och kvinnor (t ex kam och eldstål) i kvinnors utrustning?

Randsborg, Klavs. 1980. *The viking age in Scandinavia*

s.121

The type and content of the Viking Age graves in Denmark tell us in symbolic language much about the social position of individuals. Often the person himself is no longer present, usually because the skeleton has decayed; furthermore, a number of cemeteries are composed of cremations.

- Randsborg använder mannen som norm även om både män och kvinnor gravlades under vikingatiden, det gör att det vikingatida kvinnan förskjuts ut i periferin och inte får tillgång till denna miljö.

s.130

A fine burial chamber with a body-of-carriage coffin beneath an early wooden church at Hörning, near the town of Randers, may be a female parallel to the Bjerringhøj chamber with the conspicuous axe with an ornamented silver inlaying.

- Författaren jämför kvinnograven med flertalet av de manliga krigargravarna, han ser den dock som en parallell, nästa ett plagiat istället för att försöka att tolka vagnsgraven utifrån en egen kontext.

Jesch, Judith. 1991. *Women in the Viking Age*

s.21

As far as tools are concerned, about the only implements found exclusively in the graves of one sex are blacksmith's tools in male graves. Even weapons, hunting equipment and carpentry tools, found mainly in male burials, can be found in the odd female graves. At the great market town of Birka, weight and balances have been found in female graves, suggesting that women could engage in trade..

- Judith Jesch lägger vikt vid att påpeka hur föremål är fördelade i gravarna. Fynd av tidigare klassiskt manliga föremål förekommer i skilda grader i kvinnliga gravar också.

s.25

The woman buried in Gerdrup... was buried together with a man about the same age whose feet had been tied and whose neck had been broken. Thus it seems that males could be sacrificed to accompany females into the next world.

- Författaren lyfter fram att män kunde följa kvinnor i graven, en bild som annars sällan framhävs i litteraturen.

s.27

The sort of status reflected in a burial might depend on the age, sex, parentage, wealth or skills of the individual's life, or of the survivors, and these factors might be accorded different degrees of importance in different cases.

- Vår bild av manliga och kvinnliga fynd är väldigt svår att till slut projicera på de föremål som arkeologer tar upp ur jorden, men trots denna svårighet bestämmer ofta arkeologer vilket kön ett föremål bör tillhöra.

Andrén, Anders. 1993. Doors to other worlds: Scandinavian death rituals. *Journal of European Archaeology vol.1*

s.49

When smith's tools were placed in graves, as was common in Viking-Age Norway... this act was not directly related to the craft, but instead linked to mythological events... expressing male wisdom and secret knowledge. A similar context may apply to most grave finds, like the spindle-whorls, which are among the most common grave finds in Iron-Age female graves. The spindles did not primarily reflect a predominantly female activity, but probably expressed the female art of divination, through the mythological notion that the Fatal Sisters, called Norns, were spinning the threads of destiny for all humans...

- Gravgåvor kan ses som symboler, en processuell tolkning av gravgåvor behöver inte vara den enda. Genus kunde kanske förändras i döden. Därför kan det vara riskabelt att utan eftertanke förutsätta att föremål kan representera ett kön eller ett hantverk.

Burenhult, Göran. 1999. *Arkeologi i Norden 2*

s.450

Den döde har uppenbarligen haft en mycket hög ställning i det norska samhället, och man har föreslagit att hon varit en framstående medlem av den norska grenen av ynglingaätten, som hade sitt säte i Vestfold.

- Burenhult kommenterar kvinnan som begravdes i Osebergaskeppet. Genom sitt ordval ger författaren den gravlagda kvinnan en status som utgår i första hand från ett klassperspektiv

istället för att basera det på kön. Det är dock inget ordval som direkt ger henne handlingskraft, status är inte samma företeelse som rörlighet eller oberoende.

Petré, Bo. 1999. *Arkeologi i Norden 2 – 1999* - Burenhult Göran (red)

s.462

Gemensamma fyndtyper i både mans- och kvinnogravar är t ex järnkniv, järnkrampor, järnnitar (av typen båtnitar) och kammar samt keramikkrärl som benbehållare eller som matkrärl.

- Fyndtyper som förekommer hos både kvinnor och män på Lovö. Petré visar den mångfald av för könen gemensamma fyndtyper vilka förekommer i vikingatida gravar till skillnad från t.ex. Stenbrgers citat tidigare i detta stycke där han förde in kammar bland kvinno Smycken.

Jensen, Jörgen. 2004. *Danmarks Oldtid – Yngre Jernalder og Vikingetid 400e.Kr.-1050e.Kr.*

s.337

Fælles for begge køn var forskellige typer af remspænder, kamme, lerkar, hvæssesten, mønter og perler (dog mest almindelige i kvindegrovene).

- Samma observation som Bo Petré redovisar i föregående citat. .

s.366

Hvor de fornemme mænd åbenbart red til hest til Valhal, der rejste højættede kvinder tilsyneladende i vogne.

- Även om det inte tillhörde vanligheten så kunde även kvinnor slippa Hel och komma till Valhall eller någon annan guds hall.

2.8.1 Summering

I de tidiga citaten utgör mannen normen. Mårten Stenberger har till och med associerat vissa föremålstyper som har använts av både män och kvinnor som typiskt kvinnliga. Föremål får en könstillhörighet även om de inte uteslutande har säkrats som tillhörande till ett kön. Kanske är det dagens syn på hantverk och handlingar som ligger till grund för dessa värderingar istället för ett försök till en objektiv analys? Judith Jesch problematiserar de olika fyndtyper som hittas i vikingatidens olika gravläggningar, en mer nyanserad analys framkommer där en postprocessuell tankegång tar över de tidigare processuella tolkningarna.

Under nittioalets slut har en förändring skett. Den nya texten har en mindre generaliserande ton och ger utrymme för såväl manligt som kvinnligt. Författare som Judith Jesch och Bo Petré förmedlar en bild där döden och gravgåvorna inte är lika uppdelade som den tidigare bilden ger.

3. Slutsatser

Målet med mitt arbete har varit att svara på ett flertal frågor som alla är relaterade till förmedlingen av den vikingatida kvinnan inom arkeologisk litteratur. Den övergripande frågan ville svara på om förmedlingen av den vikingatida kvinnan har förändrats under den tidsperiod som jag har studerat.

3.1 Har förmedlingen av den vikingatida kvinnan förändrats?

För att svara på denna frågeställning använder jag mig av tre citat som alla beskriver ett hängsmycke från Aska i Hagebyhöga i Östergötland, vilket pryder försättsbladet till arbetet. Dessa kommer jag att använda för att illustrera hur samma materiella fynd har kommit att förmedlas i de verk som under sextio år har publicerats.

Tidigaste beskrivningen av den lilla figuren kommer från Holger Arbmans *Birka*, publicerad 1939 och återfinns i avsnitt 2.1. Citatet beskriver en vikingatida kvinna som fokuserar på smycken, han talar om hennes barbariska prakt och hur hon står med knäppta händer, en enligt mig typiskt passiv kroppshållning. Den kvinna som Arbman förmedlar har drag som påminner om en husfru eller en värdinna, någon som ska beundras för deras förmåga att passa upp på andra och vara vacker att titta på. Hon bär en smyckeanhopning som Arbman finner både primitiv och överlastad.

1969, trettio år efter beskrivningen i *Birka* möter vi samma smycke i Mårten Stenbergers *Sten, Brons, Järn*. Citatet återfinns i avsnitt 2.6. Nu har den tidigare beskriven som stående kvinnan satt sig ned. I stället för att ha knäppt sina händer har hon numera korslagda armar över livet och hennes kroppshållning har en magistral utstrålning. Hon bär fortfarande praktfulla smycken, men dessa förstärker hennes roll som en myndig och respekterad jämlike i det vikingatida samhället. Stenbergers beskrivning skiljer sig från Arbmans då han lyfter fram en individ som har tillgång till makt och respekt och som visar detta genom sitt kroppsspråk. Den tidigare passiva husfrun har förvandlats till en aktiv medlem av hushållet.

Den tredje beskrivningen av smycket från Aska hittar vi i den andra delen av *Arkeologi i Norden*, redigerad av Göran Burenhult 1999. I en artikel titulerad Från en gammal till en ny religion av Gustaf Trotzig återkommer ännu en gång smycket från Aska, stycke 2.7. Denna gång har kvinna fått en ny roll, hon framställs nu som Fröja, den fornnordiska fruktbarhetsgudinnan. Denna tolkning baserar Trotzig på att hennes mage är rund som om hon vore gravid, och det smycke hon bär runt halsen som kan tolkas som Brisningamen, Fröjas halssmycke som gjorde henne oemotståndlig för män.

Dessa tre beskrivningar avser alla samma lilla figur som under åtminstone de senaste sextio åren har fått stå som en symbol för den vikingatida kvinnan. De tre texterna visar tydligt hur olika smycket har tolkats och beskrivits under denna tidsperiod. På samma sätt har förmedlingen av den vikingatida kvinnan förändrats genom åren. Arbmans husmoder, Stenbergers aristokrat och Trotzigs gudinna har alla en plats i det material som jag har forskat på. Jag tycker att dessa tre citat väl avspeglar hur olika bilden av den vikingatida kvinnan har varit och att den har förändrats under dessa årtionden.

Men det återstår fler frågor att besvara. Att endast påpeka att bilden har förändrats utan att försöka att redogöra för hur och varför detta har skett skulle vara tämligen meningslöst.

3.2 Hur har bilden av den vikingatida kvinnan förändrats?

I det föregående kapitlet studerade jag materialet utifrån ett antal teman som hjälpte till att ringa in de olika miljöer som den vikingatida kvinnan levde i och associeras med. Men hur har kvinnan förändrats inom dessa teman? Som jag tidigare visade i detta kapitel har inte den vikingatida kvinnan förmedlats på samma sätt under de årtionden som min studie innefattar. Här ska jag försöka att förtydliga de olika tendenser som finns i materialet och förhoppningsvis tydliggöra vilka vis författare har framfört sin bild av kvinnor under vikingatiden.

3.2.1 1939-1970

Det som genast blir tydligt i mina studier är att mannen som norm dominerar förmedlingen i de tidigaste texterna. Ofta framställs han som det enda alternativet när det kommer till både handel och hantverk med undantag för inom arkeologin s.k. typiskt kvinnliga hantverk som textilarbete. Ordvalet i dessa texter är så att det oftast refererar till män i plural eller singular, även när det inte direkt är fastställt att det manliga könet har monopol på olika hantverk, roller eller aktiviteter. Ett typiskt exempel på detta är citatet från Märta Strömbergs text i stycke 2.3, ”Sådana vikter hör självfallet hemma hos en handelsman” eller Aage Roussels text från 1943 där han föreslår att ett gemak i det Isländska huset skulle ha varit till för bonden och hans hustru, stycke 2.1. Båda dessa citat visar direkt på den övervägande dominans som männen innehar i den tidiga litteraturen från och med 1939. Jag finner det enkelt att fastslå mannen som norm i dessa texter. Kvinnan har en underordnad position där hon oftast inte ens kommer fram i litteraturen, t.ex. väljer Johannes Brönstedt att enbart beskriva de manliga gudarna när han skriver om asatron i slutet av *Danmarks Oldtid* från 1960, stycke 2.7, trots att det finns ett flertal gudinnor inom den skandinaviska gudaskaran. Ofta talas om vikingar istället för människor under vikingatiden, detta ger ett intryck av att endast män var delaktiga i samhället då viking kan ses som synonymt med man i dess semantiska innebörd (Jesch 1991 s1f).

3.2.2 1971-1990

Från att tidigare har varit relativt osynlig eller väldigt passiv så kommer det i texterna fram en förmedling av en kvinna som ibland är mer aktiv än vad hon tidigare har varit. Tydliga exempel på detta kan ses hos Stenbergers beskrivning av kvinnan från Aska som har en betydligt mer framstående tolkning är Arbmans som togs upp i diskussionen på föregående sida. Vissa av de texter som är skrivna under denna period saknar till stor del könsspecificeringar eller talar inte överhuvudtaget om kön. Som ett exempel kan Sawyers text om handelsaristokratens gravar på Birka användas, där finns inga könsspecifika ord med i texten utan den har en neutral ton, stycke 2.3.

Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander beskriver 1983 en kvinna som har begravts tillsammans med våg, mynt och vikter, stycke 2.3. Denna kvinna utgör enligt Lehtosalo-Hilander resterna av en handelskvinna som kanske hade tagit över sin mans yrke. Detta visar på ett nytt sätt att förmedla bilden av kvinnor där de är en del av de aktiviteter som i tidigare verk beskrivits som manliga eller helt enkelt utgjort normen som har generaliserat bort de andra.

Denna period innehåller dock fortfarande flera texter och författare som medvetet eller omedvetet fortfarande ser mannen som normen och använder honom som måttstock för hur det vikingatida samhället framställs. 1988 talar Göran Burenhult om köpmän med sina familjer, stycke 2.3, Klavs Randsborg ser mannen som norm för en gravlagd individ under vikingatiden i stycke 2.8, även om givetvis också kvinnor begravdes under vikingatiden och

Kristina Ambrosiani talar om hantverkare utifrån ett manligt perspektiv där män producerar och har kontakt med kunder stycke 2.2. Följaktligen kan man se en tendens där normen smått börjar luckras upp, så tidigt som 1963 beskriver Märta Strömberg hur män och kvinnor har rört sig i grophus, även om det textila hantverket fortfarande endast kopplas till kvinnor i stycke 2.2. Dock är fortfarande mannen den norm som de flesta av textförfattarna använder i sina verk och det är mer ett undantag att kvinnor får möjligheten att framträda som aktiva och beslutstagande individer från det vikingatida Skandinavien.

3.2.3 1991-2004

Den litteratur som författas efter 1990 har på flertalet punkter en mer nyanserad och objektiv bild av hur den vikingatida kvinnan framställs än det äldre materialet. En bok som i synnerhet väcker debatt och visar på hur den vikingatida kvinnan kan porträtteras är Judith Jeschs *Women of the Viking Age* från 1991. Jesch tar upp exempel på hur kvinnor har verkat som hantverkare, handelskvinnor och skaldar, stycke 2.3, 2.2, & 2.5. Den litteratur som är författad under 1990-talet och framåt har på många vis försökt att frångå bilden av mannen som norm. Oftare talas det om kvinnan i roller som tidigare har varit manliga monopol som handel och även till viss del konst. Kvinnor som resare av runstenar får en tydlig bild och kvinnor på resa finns numer också representerade i alstren. Torsten Edgren & Lena Törnblom påpekar att kvinnor har gravlagts med svärd i det vikingatida Finland även om detta har varit i en väldigt lite skala, stycke 2.6, dock talar de också om hövdingadömen och huvudmän, ett språk där mannen fortfarande står i maktens centrum. Detta är dock inte fallet med Göran Burenhult som i arkeologi i Norden nu talar om Birkas aristokrati, stycke 2.6, även Jörgen Jensen visar att kvinnorna numera har en naturlig del av makten genom att använda sig av rubriken ”Konger – og kvinder af fornem byrd” när han ska beskriva de personer som har gravlagts i vikingatidens monumentala gravar i stycke 2.6.

3.3 Varför har bilden av den vikingatida kvinnan förändrats?

Det som tydligt framkommer genom studien av materialet är att en förändring har skett där mannens naturliga roll som norm under vikingatiden till viss del har förändrats och att den litteratur som har författats de under de senaste tjugofem åren på många punkter skiljer sig från den som skrevs under större delen av det förra århundradet. Dock måste man fråga sig varför denna förändring har skett och var man kan finna förklaringen till att den vikingatida kvinnan nu har fått en mer jämställd förmedling än i den äldre litteraturen.

De strömningarna som arkeologin genomgått under de årtionden mitt material härstammar från kan ha spelat in på varför det har använts som kurslitteratur och där genom förmedlat en bild av den vikingatida kvinnan.

3.3.1 Arkeologiska teoribildningar 1978-2004

Då samtliga verk mitt material består av vid något tillfälle har figurerat på arkeologiska institutionens litteraturlistor från och med 1978 till och med 2006 känner jag det relevant att försöka att finna en förklaring på detta urval i de forskningstraditioner som under denna period har rått.

Under 1970-talet hade den processuella arkeologin vuxit sig stark som en reaktion på den kulturhistoriska arkeologin (Ola W Jensen & Håkan Karlsson 1998 s13). Inom den processuella arkeologin rådde en positivistisk kunskapsteori som strävade efter att spåra generella lagar för att kunna på ett närmast naturvetenskapligt vis kunna praktiskt pröva dessa för att bevisa deras legitimitet (Ola W Jensen & Håkan Karlsson 1998 s21).

Hur speglar detta då den bild av den vikingatida kvinnan som förmedlades i mitt material fram till och med 1978 då det valdes ut för att fungera som läromedel i förhistorisk arkeologi? Idén om förenkling och generalisering kan ha påverkat den bild av mannen som norm och kvinnan som hans följeslagare vilket fortfarande till stor del rådde i den litteratur som var författad innan 1978. Som jag i tidigare stycke har styrkt existerade viss uppluckring i förmedlingen av den vikingatida kvinnan under 70- och 80-talet, men det var fortfarande mannen som stod för normen. En förenklad bild av kvinnan var rådande där hon näst intill endast agerade inom textil- och hushållsarbete. Kan anledningen till denna förmedling stå att finna i den processuella arkeologins jakt på generaliseringar, konkreta metoder och bevis? Elisabeth Arwill-Nordbladh påpekar i *Genusforskning inom arkeologin* (2003), att den processuella metodiken hade möjlighet att användas vid feministiska arkeologiska studier men att det också kunde leda till statistiska resonemang vilka dolde kulturella skillnader (Elisabeth Arwill-Nordbladh 2001 s27f) Därför kan man enligt mig fastslå att det processuella tänkandet är en av faktorer som har spelat in i såväl forandet som urvalet av den arkeologiska kurslitteraturen som fram tills sent 1980-tal eller tidigt 1990-tal.

Den postprocessuella arkeologin växte fram under 1980- och 1990-talet som en motreaktion på den processuella arkeologin. Den av de riktningar inom den postprocessuella arkeologin som mest ha kommit att påverka hur kvinnan inom arkeologi synliggörs är genusarkeologin (Ola W. Jensen & Håkan Karlsson 1998 s61). Detta avspeglas i den kurslitteratur som har valts ut efter 1990-talets början. Det visar sig både genom att vikingatida kvinnor får en större del av texten än tidigare, men även hur det framställs och på vilket vis de porträtteras inom vardagliga såväl som exceptionella aktiviteter. Bilden av vikingatida kvinnor som tar en aktiv roll inom handel växer fram och kvinnliga runstensresare belyses på ett vis som tidigare inte har existerat. Kvinnorna tar plats inom både den gamla och den nya tron som kultutövare och patronor.

Förmedlingen av den vikingatida kvinnan har starkt påverkats av denna forskningsriktning och utan genusarkeologin anser jag att bilden inte hade utvecklats i den mer nyanserade riktningen som har formats sedan 1990-talet.

3.4 Kvinnans situation i samhället 1930-2000

Hur har kvinnans roll i samhället påverkat den förmedling som har existerat inom den arkeologiska kurslitteraturen? Detta är givetvis en fråga som i sig själv skulle kunna fylla en hel avhandling och jag hävdar inte att min analys är heltäckande eller total. Dock anser jag att man kan skönja vissa tendenser hos samhällets bild av kvinnan och dessa kan ha en koppling till hur den vikingatida kvinnan har porträtterats i det material som jag har studerat. För att försöka och få en övergripande bild av kvinnans situation i Sverige under det föregående århundradet har jag läst verk av professor Yvonne Hirdman, som jag tycker kan anses vara en av Sveriges mest framstående genusforskare och kvinnohistoriker. I hennes bok *Kvinnohistoria från 2004* lyfter hon fram olika tendenser i samhället som har påverkat kvinnornas roll i det svenska samhället.

3.4.1 1930-1960 Husmoderskontraktet

Yvonne Hirdman beskriver i sin artikel *Kvinnorna i välfärdsstaten* perioden mellan 1930 till och med 1960 som präglad av Husmoderskontraktet. Detta förhållande mellan kvinnan och samhället byggde på majoritetens uppfattning om hushållsdemokratien där män styrde det stora externa hushållet medan kvinnor ansvarade för det lilla privata hushållet (Hirdman 2004

s.209). Detta gjorde bland annat att gifta kvinnor inte förväntades agera på arbetsmarknaden utan stanna hemma för att ta hand om hus och familj. Ogifta kvinnor kunde ibland uppnå en status som liknade mäns men denna var bräcklig och försvann så fort hon ingick giftermål. Kvinnans roll som moder poängterades stark efter att paret Myrdal publicerat *Kris i befolkningsfrågan*. I ett försök att frambringa fler barn infördes ett flertal bidrag som barnbidraget och andra institutioner som skulle hjälpa mödrarna att uppfostra sina barn av skolbispisningen och fri tandvård för barn upp till 15 år. Husmodersnormen var så stark att kvinnor som lönearbetade kallades för förvärvsarbetande husmödrar i statistik och officiella texter (Hirdman 2004 s.212). Genom staten kunde kvinnor få en draglig tillvaro, och då de som lönearbetade näst intill uteslutande var män så var det de som genom sin skatt bidrog till samhället. Lönearbetande kvinnor utmanade därför män och deras plikt känsla.

Det är uppenbart att bilden av husmodern går att finna hos den arkeologiska litteraturen från denna tidsperiod. Vi har tidigare sett hur bilder av vikingatida kvinnor som mödrar och fruar varit dominerande inom denna tid. Den vikingatida mannen hade hand om det externa hushållet, det var han som reste och handlade medan kvinnan tog hand om hus och hem. Folkhemmets moder går att finna hos vikingatidens husmoder.

3.4.2 1960-1990 Jämlikhetskontraktet och Jämställdhetskontraktet

Under sent 1950-tal och tidigt 1960-tal förändrades bilden av den hemmavarande modern och krav på daghemplatser och förvärvsarbeten för kvinnor hördes allt högre (Hirdman 2004 s.214). Ett nytt kontrakt började formos, krav på sexuell, politisk och ekonomisk rättvisa ledde till stora förändringar som p-piller och fri abort (Hirdman 2004 s.212).

1960-talets idéer om jämlikhet byttes 1976 ut mot jämställdhet. Mannen och kvinnan var inte längre lika utan det handlade om att ställas jämte. Hirdman menar att jämställdhetstänkande gav kvinnan vissa av de rättigheter hon hade stridit för men har samtidigt placerat kvinnan vid sidan av männen. Då kvinnor och män var nu sågs som olika så försvann idén om total jämlikhet. Det finns fortfarande flera miljöer som kvinnan har svårt att släppas in i eller helt förvägras så som armén eller prästerskapet. Det är fortfarande kvinnor som arbetar deltid och det är fortfarande kvinnor som har lägre löner än män, både branschmässigt och reellt.

Mannens totala dominans i texterna försvagades som vi har sett under sjuttioalet. Detta kan bero på idéerna om jämlikhet och jämställdhet där kvinna krävde en större roll än tidigare. Försöken att bryta de gamla traditionella familjeformerna och könsrollerna framträder när en del författare försöker att ge den vikingatida kvinnan mer legitimitet som handelskvinna, resande och markägare. Dock var det fortfarande så att mannen var norm både i litteraturen och i samhället.

3.4.3 1990-2000 Dagens situation

Yvonne Hirdman menar att ett nytt klassamhälle just nu håller på att formos där medborgarna delas in i klasser baserade på sitt yrke där så kallade högkompetenssektorer som IT ör den nya överklassen och den yttersta underklassen är de arbetslösa och deltidsanställda (Hirdman 2001 s.190ff). Denna nya överpresterande överklass domineras av män och de klassiska kvinnoyrkena inom vård och offentlig sektor kommer betydligt lägre ned på skalan. De kvinnor som tillhör den nya överklassen handlar och klär sig ofta väldigt likt männen vilket förstärker dem som den rådande normen (Hirdman 2001 s.193).

Dock påpekar Hirdman att kvinnor har tagit plats i miljöer som tidigare har varit manligt dominerade eller inte har existerat. Exempel på detta är FN-konferenser om kvinnor, feministisk forskning och utbildning (Hirdman 2001 s.198f).

Hur speglas detta i den arkeologiska kurslitteraturen? Vi kan ju med enkelhet skönja hur kvinnorna tar plats i de salar som tidigare endast varit förunnade män. Inom både handel, makt och religion får de ett betydligt större inflytande och bilden av den vikingatida kvinnan är inte länge like simplistiskt som den ofta tidigare har porträtterats. Likt dagen kvinnors kamp för tillträde till såväl styrelserum som globala organisationer och likvärdig lönesatts ser vi hur den vikingatida kvinnas förmedling stärks och hur hennes situation nyanseras. Hon kan nu på ett helt annat sätt förflytta sig i det vikingatida samhället och vara en del av de aktiviteter och företag som konstant pågår.

3.5 Summering

Den arkeologiska kurslitteraturen har förändrats under de år som den har använts i undervisningen. Från att under det sena sjuttioalet och åttiotalet vara starkt processuellt influerad har den under 1990-talet förändrats och på många vis tagit en mer postprocessuell skepnad med en mer nyanserad bild av den vikingatida kvinnan som inte längre står utanför det förhistoriska Skandinaviska samhället utan numera tar en större aktiv del av det.

Bilden av hur den vikingatida kvinnan framställs har även tydliga paralleller till hur samhällets förutsättningar och generella kvinnobild har sett ut. Med en viss förskjutning kan man se hur litteraturen följer många av de samhällspolitiska tendenser som har präglat Sverige.

4. Sammanfattning

Min övergripande frågeställning rörde hur förmedlingen av den vikingatida kvinnan har förändrats i den arkeologiska kurslitteraturen 1939-2005. Perioden kom sig naturligt då den litteratur som jag fann genom att undersöka gamla litteraturlistor från arkeologiska institutionen i Lund härstammade från denna tid.

Genom en kvalitativ studie av de verk som jag avgjorde kunde förmedla en bild av den vikingatida kvinnan försökte jag att finna citat som på ett eller annat sätt behandlade kvinnor eller ibland avsaknaden av dem.

Studiematerialet blev då en samling citat. Citaten utgjorde en för stor textmassa för att alla kunna presenteras i uppsatsen. Därför försökte jag att välja ett så brett perspektiv som möjligt för att inte förvränga mina resultat. Även de citat som var av liknande eller näst intill identisk karaktär valdes bort för att kunna visa en bredd av åsikter.

För att skapa ett sammanhang och göra citaten mer överskådliga så presenterades de i en kronologisk temaform med åtta olika teman. I slutet av varje tema fanns en summering av de kommentarer som följde de individuella citaten.

Med hjälp av det fantastiska Aska-fyndet möjliggjordes det för mig att väldigt visuellt beskriva hur denna kvinnofigur har förmedlats under tre olika årtionden. Tre skilda bilder av figuren växte fram, Holger Arbmans kvinna var en husfru eller värdinna, en i mina ögon passiv och generaliserande bild. Den andra tolkningen kom från Mårten Stenberger som finner smycket avbilda en aristokratisk kvinna, klart mer deltagande än den förra. Det sista exemplet var hämtat ur Göran Burenhults *Arkeologi i Norden* från 1999. Där träder figuren från Aska fram som en gudinna, troligtvis Fröja. Kvinnan från aska har rest från husfru till gudinna. En förmedling som jag anser skiljer sig avsevärt.

Det studerade materialet gick att dela in i tre distinkta perioder som skilde sig i karaktär. Under den första perioden som sträcker sig från 1939 till 1970 har kvinnan en underställd roll. Mannen ses som norm och det är ofta som kvinnor inte ens nämns i texten. Materialet fokuserar på män och när kvinnan lifts fram är det som husmoder. Tiden 1971 till 1990 genomgår vissa förändringar. En del av texterna saknar könsspecificeringar och kvinnan får ta del av vissa roller som tidigare uteslutande porträtterats som manliga. Dock är det fortfarande mannen som är norm och kvinnan är fortfarande utesluten ur flertalet av de tolkningar och porträtteringar som figurerar i texterna. Den sista och senaste perioden, 1991 till och med 2004 har en mer nyanserad bild av den vikingatida kvinnan. Hon blir mer etablerad i materialet och får ta del av roller som hantverkare, handelskvinna och aristokrat än tidigare. Litteraturen försöker ibland att frångå normen och i vissa texter talas det nu om människor istället för män och kvinnor.

Bilden av den vikingatida kvinnan har förmedlat på olika vis under den period som jag har studerat och det kan finnas olika anledningar till detta. De två som studeras närmare är den arkeologiska teoribildningens utveckling och hur kvinnans situation har förändrats i samhället från och med 1930 fram till dagens samhälle.

Den processuella arkeologin med dess försök till mönsterskapande och generaliseringar kan på vissa plan ha bidragit till en generell och förenklad bild av manligt och kvinnligt. Detta har

lett till att den litteratur som användes i undervisningen 1978 hade en förenklad könsbild där genus inte problematiserades. De naturvetenskapliga metoder som favoriserades av många processuella arkeologer var svåra att använda i studiet av könsroller. Om föremål som ofta förknippas med kvinnor inte stod att finna generaliserades många gånger kvinnorna bort ur tolkningen.

Genom den postprocessuella arkeologin kunde genusarkeologin under 1990-talet framträda. Detta ses i valet av kurslitteratur som nu gjort flera tydliga försök att förmedla en mindre stereotyp bild av den vikingatida kvinnan. Nya forskningsmetoder liksom nya tankemodeller gör det lättare för forskarna att ge en bild av en aktiv kvinna som tog del av såväl det vardagliga som det kultiska och auktoritära i livet.

Kvinnans situation i samhället studeras utifrån kvinnohistorikern Ylva Hirdmans forskning. En samklang mellan den kvinnan som framställs i den arkeologiska litteraturen och Hirdmans forskning är tydlig. Det kvinnliga idealet präglar perioden 1930 t.o.m. 1960 överensstämmer med den husmoder som framställs i det arkeologiska studiematerialet. Under 1970-talet höjs kraven på jämlikhet och jämställdhet. Mannens dominans i det studerade materialet försvagas under denna period men fortfarande kan man se hur mannen är norm såväl i litteraturen som i samhället. Under 1990-talet och fram till dagens situation anser Hirdman att ett nytt klassamhälle har börjat utvecklas där högpresteraende individer ses som idealet. Dessa kan utgöra såväl män som kvinnor. Dock är typiska mansyrken överrepresenterade i toppskiktet medan klassiska kvinnoyrken inom vård och omsorg ses som av en lägre status. Detta reflekteras i det studerade materialet då kvinnor tar plats i de sfärer som tidigare har varit förunnade män, t.ex. handel, politik och kult.

I slutändan kan man se en tydlig parallell mellan den vikingatida kvinnans förmedling och den bild som både samhälle och forskning fokuserar på. Hur detta kommer att reflekteras i framtiden är svårt att förutspå. Dock kan man hoppas på att forskningen kommer att ta ett större ansvar och kräva en mer objektiv syn på hur olika genus förmedlas för att förhoppningsvis skildra en bild som närmar sig den verkliga, vilken den nu än må vara?

Referenser

- Andersson, Eva 1995. Invisible Handicrafts. The General Picture of Textile and Skin Crafts in Scandinavian Surveys. *Lund Archaeological Review 1995/1*
- Arwill-Nordbladh, Elisabeth 1991. The Swedish Image of Viking Age Women: Stereotype, Generalisation, and Beyond. *Social Approaches to Viking Studies*. (red Ross Samson).
- Arwill-Nordbladh, Elisabeth 2003. *Genusforskning inom arkeologin*.
- Flensburg, Sophie 2002. *Tjodhild och Erik Enöga: en undersökning av hur vikingatidens män och kvinnor presenteras i skolornas historieböcker 1950-2000*.
- Hirdman, Yvonne 2001. *Genus - om det stabila föränderliga former*.
- Hirdman, Yvonne 2004. Kvinnorna i välfärdsstaten. *Kvinnohistoria* (red) Hirdman, Y.
- Hjørungdal, Tove 1991. *Det skjutte kjønn: patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på jernalderkontekst*. Acta arcaeologica lundensia 19.
- Jensen, Ola.W & Karlsson, Håkan. 1998. *Aktuell samhällsteori och arkeologi – Introduktion till processuellt och postprocessuellt tänkande*. GOTARC Serie c, Arkeologiska skrifter No. 20.
- Jesch, Judith 1991. *Women in the Viking Age*.
- Petersson, Bodil 1994. Män och kvinnor i Birka – En vikingastad populariseras. *META*, 1994:1.
- Petersson, Bodil 1995. Förmedlingen av forntid – att koka soppa på en yxa. *Arkeologi och förmedling – Rapport från arkeologidagarna 18-19 januari 1994* (red.) Andersson E. Dahlgren M. & Jennbert K.
- Stalsberg, Anne 1991. Tradeswomen during the Viking Age. *Archaeology and Environment 11: Nordic TAG – Report from the 2nd NORDIC TAG conference Umeå 1987*. (red) Baudou E.
- Stalsberg, Anne 1996. Varangian Women in the Old Rus': Who were they? *KAN nr 21*.
- Synnestvedt, Anita 2005. From inanimate to living cultural heritage sites – A discussion about the importance of using gender perspectives in the interpretation of cultural heritage sites. *KAN nr 24*.

Nätreferenser

Institutionen för arkeologi och antikens historia

<http://www.ark.lu.se/subjects/course.asp?id=1>, 2006-03-07. 2006 års (Kursplan för Arkeologi – allmän kurs 1-40)

Nationalencyklopedin på nätet

www.ne.se (Definition av facklitteratur)

Material

Aaris-Sørensen, Kim 1988. Danmarks Forhistoriske Dyreverden - Fra Istid til Vikingetid

Ambrosiani, Kristina 1981. Viking Age Combs, Comb making and Comb makers

Andersson, Eva 1998. Inte utan en tråd - Kompendium i textilteknik och klädnad

Andrén, Anders 1993. Doors to other worlds: Scandinavian death rituals - Journal of European Archaeology 1

Arbman, Holger 1939. Birka

Arbman, Holger 1962. Vikingarna

Baudau, Evert 1992. Norrlands forntid

Bradley, Richard 1990. The Passage of Arms

Brønsted, Johannes 1960. Danmarks Oldtid III. Jernalderen

Burenhult, Göran 1988. Länkar till vår forntid - en introduktion i Sveriges arkeologi

Burenhult, Göran 1984. Arkeologi i Sverige 3

Burenhult, Göran (red) 1999. Arkeologi i nordnorden II

Callmer, Johan. 1992. Interaction between Ethnical Groups in the Baltic Region in the Late Iron Age - *Contacts Across the Baltic Sea*. Birgitta Hårdh (red)

Carlsson, Anders. 1983. Djurhuvudformade spännen – produktion och konsumtion. *Gutar och Vikingar* (red) Jansson Ingmar

Edgren, Torsten & Törnblom Lena 1993. Finlands Historia I

Footes PIG: & Wilson DAMS 1970. The Viking Achievement

Gräslund, Anne-Sofie. 1981. Birka IV - The Burial Customs - A study of the graves of Björkö

Gräslund, Anne-Sofie 2001. Ideologi och mentalitet - om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont

Hagen, Anders 1967. Norges Oldtid

Hedeager, Lotte 1997. Skuggor ur en annan verklighet

Hvass, Lone 1980. Lademanns Danmarkshistorie II - Bønder, købmænd og krigskarle i jernalderen

- Hårdh, Birgitta 1985. Grunddragen i nordens förhistoria
- Jansson, Ingmar. 1983. Gotland och omvärlden under vikingatiden – en översikt. *Gutar och Vikingar*
- Jansson, Sven B. F. 1963. Runinskrifter i Sverige
- Jensen, Jörgen 2004. Danmarks Oldtid - Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e. Kr. - 1050 e.Kr
- Jensen, Jörgen 1982. The Prehistory of Denmark
- Jesch, Judith 1991. Women in the Viking Age
- Johansson, Tomas 1993. Forntida Teknik
- Kivikoski, Ella 1964. Finlands förhistoria
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1983. Gutarnas förbindelser med Finland *Gutar och Vikingar* Jansson Ingmar (red)
- Liljegren, R. & Lagerås, P. 1993. Från mammutstjäpp till kohage
- Lindquist, Sven-Olof 1968. Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Östergötland
- Lindqvist, Sune 1945. Bildstenarna. *Boken om Gotland* (red) Stenberger, Mårten
- Myhre, Björn 1973. The Iron Age Farm in Southwest Norway
- Mykland, Knut (Red) 1986. Norges Historie I
- Petré, Bo. 1999. Järnålderns bönder på Lovö - *Arkeologi i Norden 2* (red) Burenhult
- Phillips, Patricia 1980. The Prehistory of Europe
- Randsborg, Klavs 1980. The Viking Age in Denmark
- Roussel, Aage. 1943. Utgrävda gårdar: Stöng *Forntida gårdar i Island* (red) Mårten Stenberger
- Sawyer P.H. 1971. The Age of the Vikings
- Sjøvold, Thorleif 1964. Oseberg funnet - og de andre vikingskibsfunn
- Stalsberg, Anne 1991. Trades women during the Viking Age, *Archaeology and environment 11 NORDIC TAG Report from the 2nd NORDIC TAG conference*. Baudau, Evert (red)
- Stenberger, Mårten 1969. Sten, Brons, Järn

Stenberger, Mårten 1971. Det forntida Sverige

Stenberger, Mårten (red) 1943. Forntida gårdar i Island

Stenberger, Mårten (Red) 1945. Boken om Gotland - Första delen

Strömberg, Märta 1988. Från Bågskytt till Medeltidsbonde

Trotzig, Gustaf. 1999. Från gammal till ny religion - *Arkeologi i Norden 2* (red)
Burenhult

Welinder Stig 1998. Jordbrukets Första Femtusén år 4000 f. Kr. - 1000 e.Kr.

Westholm, Gun. 1983. Boplatsen i Vi, nedanför klinten. *Gutar och Vikingar* (red)
Jansson Ingmar

Ørnes, Mogens 1966. Form og stil i Sydsandinaviens yngre germanske jernalder

Appendix

Tabell 1 fortsätter nästa sida

Författare	Titel	Publ.
Aaris-Sørensen, Kim	Danmarks Forhistoriske Dyreverden - Fra Istid til Vikingetid	1988
Ambrosiani, Kristina	Viking Age Combs, Comb making and Comb makers	1981
Andersson, Eva	Inte utan en tråd - Kompendium i textilteknik och klädnad	1998
Andrén, Anders	Doors to other worlds: Scandinavian death rituals - Journal of European Archaeology 1	1993
Arbman, Holger	Birka	1939
Arbman, Holger	Vikingarna	1962
Baudau, Evert	Norrlands forntid	1992
Baudau, Evert (red)	Archaeology and environment 11 NORDIC TAG Report from the 2nd NORDIC TAG conference	1991
Bradley, Richard	the Passage of Arms	1990
Brønsted, Johannes	Danmarks Oldtid III. Jernalderen	1960
Burenhult, Göran	Länkar till vår forntid - en introduktion i Sveriges arkeologi	1988
Burenhult, Göran	Arkeologi i Sverige 3	1984
Burenhult, Göran (red)	Arkeologi i norden II	1999
Edgren, Torsten & Törnblom Lena	Finlands Historia I	1993
Foot P.G: & Wilson D.M.	The Viking Achievement	1970
Gräslund, Anne-Sofie	Birka IV - The Burial Customs - A study of the graves of Björkö	1981
Gräslund, Anne-Sofie	Ideologi och mentalitet - om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont	2001
Hagen, Anders	Norges Oldtid	1967
Hedeager, Lotte	Skuggor ur en annan verklighet	1997
Hvass, Lone	Lademanns Danmarkshistorie II - Bønder, købmænd og krigskarle i jernalderen	1980
Hårdh, B. & Wyszomirsk-Werbar, B.(Red)	Contacts Across the Baltic Sea	1991
Hårdh, Birgitta	Grunddragen i nordens förhistoria	1985
Jansson, Ingmar	Gutar och vikingar	1983
Jansson, Sven B. F.	Runinskrifter i Sverige	1963
Jensen, Jörgen	Danmarks Oldtid - Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e. Kr. - 1050 e.Kr.	2004
Jensen, Jörgen	The Prehistory of Denmark	1982
Jesch, Judith	Women in the Viking Age	1991
Johansson, Tomas	Forntida Teknik	1993
Kivikoski, Ella	Finlands förhistoria	1964

Liljegren, R. & Lagerås, P.	Från mammutstjäpp till kohage	1993
Lindquist, Sven-Olof	Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Östergötland	1968
Myhre, Björn	The Iron Age Farm in Southwest Norway	1973
Mykland, Knut (Red)	Norges Historie I	1986
Phillips, Patricia	The Prehistory of Europe	1980
Randsborg, Klavs	The Viking Age in Denmark	1980
Sawyer P.H.	The Age of the Vikings	1971
Sjøvold, Thorleif	Oseberg funnet - og de andre vikingskibsfunn	1964
Stenberger, Mårten	Sten, Brons, Järn	1969
Stenberger, Mårten	Det forntida Sverige	1971
Stenberger, Mårten (Red)	Forntida gårdar i Island	1943
Stenberger, Mårten (Red)	Boken om Gotland - Första delen	1945
Strömberg, Märta	Från Båtskytt till Medeltidsbonde	1988
Welinder Stig	Jordbrukets Första Femtusén år 4000 f. Kr. - 1000 e.Kr.	1998
Ørnes, Mogens	Form og stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder	1966

- Verk som studerats

Tabell 2

Författare	Titel	Publ.
Ambrosiani, Kristina	Viking Age Combs, Comb making and Comb makers	1981
Andrén, Anders	Doors to other worlds: Scandinavian death rituals - Journal of European Archaeology 1	1993
Arbman, Holger	Birka	1939
Bradley, Richard	the Passage of Arms	1990
Brønsted, Johannes	Danmarks Oldtid III. Jernalderen	1960
Burenhult, Göran	Länkar till vår forntid - en introduktion i Sveriges arkeologi	1988
Burenhult, Göran	Arkeologi i Sverige 3	1984
Burenhult, Göran (red)	Arkeologi i norden II	1999
Edgren, Torsten & Törnblom Lena	Finlands Historia I	1993
Foot P.G. & Wilson D.M.	The Viking Achievement	1970
Gräslund, Anne-Sofie	Birka IV - The Burial Customs - A study of the graves of Björkö	1981
Gräslund, Anne-Sofie	Ideologi och mentalitet - om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont	2001
Hårdh, B. & Wyszomirsk-Werbart, B.(Red)	Contacts Across the Baltic Sea	1991
Hårdh, Birgitta	Grunddragen i nordens förhistoria	1985
Jansson, Ingmar	Gutar och vikingar	1983
Jansson, Sven B. F.	Runinskrifter i Sverige	1963
Jensen, Jörgen	Danmarks Oldtid - Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e. Kr. - 1050 e.Kr.	2004
Jesch, Judith	Women in the Viking Age	1991
Kivikoski, Ella	Finlands förhistoria	1964
Randsborg, Klavs	The Viking Age in Denmark	1980
Sawyer P.H.	The Age of the Vikings	1971
Sjøvold, Thorleif	Oseberg funnet - og de andre vikingstidsfunn	1964
Stenberger, Mårten	Sten, Brons, Järn	1969
Stenberger, Mårten	Det forntida Sverige	1971
Stenberger, Mårten (Red)	Forntida gårdar i Island	1943
Stenberger, Mårten (Red)	Boken om Gotland - Första delen	1945
Welinder Stig	Jordbrukets Första Femtusén år 4000 f. Kr. - 1000 e.Kr.	1998

– Verk vilka citat har hämtats ifrån